

Borostyán:

**A Makó – Igási járandó 32. és 33. lelőhely újkori leletanyagának értékelése
és helytörténeti vonatkozásai**

Tartalom

I. Bevezetés	2
II. A vizsgált terület rövid ismertetése	3
1. Természetföldrajzi háttér	3
2. Történeti földrajzi háttér	5
III. A leletanyag elemzése	8
1. Az érme	9
2. A kerámia.....	10
a, fazekas-központok	10
b, tálak.....	13
c, fazekak.....	14
d, bögrék	15
e, korsók	15
f, szürke vagy fekete kerámia	15
g, cseréppipák	16
IV. Értékelés.....	20
1. A tanyahelyek.....	20
2. Házak és kemencék	21
3. A kerámiaanyag értékelése	23
4. A régészet szerepe a 18. század kutatásában	23
Rövidítések.....	26
Bibliográfia.....	27
Mellékletek.....	32
Térképek.....	32
Képek	37

I. Bevezetés

Jelen dolgozat célja a Makó–Igási járandón feltárt *újkori* jelenségek és leletek ismertetése és elemzése. Fontos célkitűzésem a lelőhely és anyaga bemutatása és vizsgálata mellett felhívni a régészet, illetve segéd- és társtudományai figyelmét az ilyen és hasonló jellegű kutatások fontosságára. Remélem e dolgozat keretében sikerül rávilágítanom arra, hogy mennyire sürgető feladat a koraújkori és újkori vizsgálatok elvégzése. A régészetnek sajátos módszertana lévén különösen jó lehetőségei vannak eme kutatásokban, még ha ezek a korszakok a korábbiakban el is kerülték a szakemberek figyelmét.

Az ilyen jellegű vizsgálatok során különösen nagy jelentőséggel bírnak a rendelkezésünkre álló levéltári, (hely)történeti és néprajzi anyagok. Ezek felhasználásával eredményesebb kutatómunkát végezhetünk, így a kutatás során igyekeztem e téren a lehető legteljesebb rendelkezésünkre álló forrásanyagot felgyűjteni és felhasználni.

Igyekeztem a rendelkezésünkre álló helytörténeti anyagot is felgyűjteni, illetve eredményeimmel gazdagítani. Fontosnak tartom a lelőhely ismertetése mellett, annak természet- és történetföldrajzi bemutatását is, mielőtt rátérnék az egyes objektumok és leletanyagainak közlésére, majd azok elemzésére.

Elemzésemmel igyekszem bemutatni a régészeti kutatások során a segéd- és társtudományokban rejlő lehetőségeket, az olvasó elé tárni, melyek azok a módszertani eszközök és tipológiák, melyeket – elsősorban a tárgyalt kerámiaanyag vonatkozásában – a korszak anyagára nézve alkalmazhatunk. Az egyes tárgytípusokra vonatkozóan igyekszem bemutatni a rendelkezésünkre álló ismereteket, az eddigi kutatási eredményeket, illetve azok hiányosságait is.

Végezetül az elemzés során igyekszem felvázolni az egyes tárgytípusok eredetével kapcsolatos lehetőségeket is. Mind ehhez kutatásom során a feltárások dokumentációs anyaga, a rendelkezésünkre álló szakirodalmi és forrásanyagok mellett igyekeztem megismerni – elsősorban a régió – más feltárásaiból származó újkori leletanyagokat és a különféle gyűjteményekben őrzött néprajzi anyagot.

II. A vizsgált terület rövid ismertetése

Makó–Igási járandó 32. és 33. lelőhelyeken a tervezett M43-as autópálya építését megelőzően került sor a feltárásokra a 2010. és 2011. években. A próba és megelőző ásatások sorána területen szarmata régészeti jelenségek mellett újkori objektumok észlelésére és feltárására is sor került[**1. térkép**].

A lelőhelyekről összesen 17 újkori ház került elő. Közös jellemzőjük, hogy két-két szabályos sorba rendeződnek, tájolásuk jellemzően É–D-i vagy attól kissé eltérő (ÉNy–DK), relatív mélységük igen kicsi (gyakran csak pár cm-es), lekerekített sarkú téglalap alakúak, felmenő falúak. A legkisebb ház 150x160 cm, a legnagyobb 520x670 cm, az épületek átlagos mérete 313x262 cm.¹ Sajnos csak igen kisszámú cölöplyuk került elő, amiből a házak további szerkezeti sajátosságaira következtethetnénk[**2. térkép, 1-3 kép**].

Az épületek további jellemzője, hogy legalább egy, de gyakran több kemencével voltak ellátva, utóbbiak tájolása jellemzően K–Ny-i, és szinte kivétel nélkül a házak északi (illetve észak-nyugati) falához tapadnak.² A lelőhelyekről összesen mintegy 26 újkori kemencét ismerünk. A kemencékre általánosan jellemző, hogy ovális alakúak, változatos méretűek, platnijuk kerek vagy ovális, egyes esetekben közvetlenül mellettük a hamus gödör is megfigyelhető volt. Általában gyengén égtek át, amiből az ásatok arra következtetésre jutottak, hogy rövid ideig voltak használatban. A későbbiekben részletesen ismertetésre kerülő újkori leletanyag (elsősorban különféle kerámiák)zömmel az előbbiekben ismertetett objektumtípusokból kerültek elő.

A fentiekből egy újkori telep részletei bontakoznak ki előttünk, melynek megismeréséhez számba kell vennünk a terület földrajzi adottságait és a rendelkezésünkre álló történeti ismereteket, forrásokat.

1. Természetföldrajzi háttér

Makón és környékén a letelepülés számára kedvezőek voltak a környezeti adottságok. A folyók mentén a mocsaras árterek erdei környezetükkel halászatra, pákászatra, vadászatra, míg a magasabb fekvésű, szárazabb, löszborította területek pedig földművelésre és állattenyésztésre voltak kiemelkedően alkalmasak. A terület potenciálisan magán viseli

¹ A mélységadatok és sokszor az egyéb méretek is esetlegesek lehetnek, mivel a humuszolás géppel történt és egyes esetekben (pl. a legkisebb háznál) valószínűleg a gép tönkretette a felső rétegeket és a földbemélyített szerkezetnek csak a legmélyebb részét tudták az ásatok megfigyelni.

² Egyedüli kivételt a 33. lelőhely 206. házának – a K-i fal mellett kialakításra került – kemencéje jelent.

azoknak atermészeti energiáknak az előnyeit, amelyek a vízrajzi, a közlekedés-földrajzi³ és a termőtalaji adottságok hatásaiban jelentkeznek. Regionális földrajzi értelemben Makó, a Békés-Csanádi löszhátság D–K-i nyúlványán, a Maros által szétrombolt felszínű területen fekszik. Itt Ny–K-i irányban két különböző arculatú tájtypust találunk. Makótól K-re a gyengén emelkedő átalakított és felszabdalt, pleisztocén kori löszhát helyezkedik el, melyen zömmel csernozjom- és réti csernozjom talajok keletkeztek, mint Peja Győző már az 1930-as években kiemeli: „Településföldrajzi szemmel tekintve területének legfontosabb közete a legfelső, aránylag vékony, sárgaföld vagy lösz, mert ennek az elmállásából keletkezett Makó és környékének kitűnő termőtalaja” (PEJA 1935, 11; ANDÓ 1993, 87-88, 110).⁴

Fontos még kiemelnünk a lelőhelyeinket egymástól elválasztó Szárazeret. A Szárazér elnevezésről először 1247-ből van adatunk *versus Zarrazer* néven. Eredetileg a Maros nagy ere volt, amely Arad fölött szakadt ki a folyóból, és a Földeák környéki mély fekvésű területen terült szét. A Maros áradásakor annyira megduzzadt, hogy a környező településeket is elöntötte. Ezért többször is szabályozták, és új, egyenes irányba terelték. Régen sok hal volt benne, még malmok is forogtak rajta. Azért nevezhették így el, mert száraz időben a Maros alacsony vízállásakor vize elapadt. Egykori bővizűségét bizonyítja az is, hogy arégi települések nyomait a Szárazér szabályozás előtti holt-mederrendszerének a partján találjuk (BODNÁR 1928, 192; PEJA 1935, 18; INCZEFI 1970, 116, 219-220).

Makó és környezete a meleg, száraz, forró nyarú éghajlati területhez tartozik és annak legtipikusabb képviselője. A táj legfőbb éghajlati sajátossága a forró nyár, a júliusi középhőmérséklet meghaladja a 22 °C-ot. Itt fordul elő hazánkban a legtöbb nyári nap (átlag 85–90), és ahőségnapok száma is itt a legmagasabb (30 fölött) (ANDÓ 1993, 99).

³ Az 1782–85. évi katonai felmérés ország leírása a következőt mondja a Makó körüli utakról: „Az országút Vásárhely felé a Nagymikócsai halmoknál említett hidon keresztül szántók és legelők között vezet. Éppen ezért jó. Az Igarhási erdőnél a hídon át Apátfalvára vivő út az előbb említett patak áradása miatt nem járható. A komlósi útnak a Rákosi-csárdánál és a Fekete-halmon át húzódó részei, valamint a Rákosi csárda mellett Orosházára vezető útszakaszok szántókon át haladnak és jók. Csak utóbbinál van közben jelentéktelen mocsár. Az Igási-csárdánál Vásárhelyre és Orosházára vivő utak, melyek Nagylaknál egyesülnek, az előbbiekhöz hasonlóak. Az orosházi út azonban tavasszal, az Igási-csárda melletti szakasz kivételével a mocsarak miatt nehéz fuvarral nem járható” (SZŐCS 1993, 533).

⁴ Hasonlóan ír erről Bálint Alajos is 1926-ban *Makó város település és emberföldrajzi vázlatában*: „Annak a löszhátnak a felsőrétege, amely a maros és a Szárazér között szigetként kiemelkedve kelet felé mindnagyobb méreteket ölt, általában vályog. Ez több-kevesebb meszet és humust tartalmazó porhanyó, kitűnő termőerejű földfőleség. Minden időben nagyon jól lehet művelni s az időjárás viszonyosságait könnyen elviseli. Az agrogeológusok szerint általában ez hazánk legbiztosabb termőföldje” (BÁLINT 1926, 10). Fényes Elek a 19. században így emlékezik meg a terület földjéről: „kövér fekete agyag, néhol szikes, de homok egész határban nincs” (FÉNYES 1851, 62-63). A terület első régészeti kataszterét Bálint Alajos készítette, e munka is jól érzékelteti mennyire alkalmas volt a térség az emberi megtelepedés számára (BÁLINT 1941).

2. Történeti földrajzi háttér

A török hódoltság végén, 1699-ben – korábbi földbirtokosainak kihalásával – a város a királyi kamarával kötött szerződést, aminek következtében Makó a kamara birtokába került, lakóit királyi szabadosoknak (libertiniregii) tekintették, ezáltal mentesültek a robot és a dézsmakötelezettség alól. Ezek a körülmények igen népszerűvé tette a települést az újonnan érkező betelepülők körében is (HOMOKI NAGY 1993, 407; RÁKOSI 1993, 329).⁵

Nem sokkal a szerződés megkötése után a várost súlyos csapás érte. Szeged 1686-os eleste után a török sereg visszahúzódott az Al-Duna védővonala mögé. A tatár segédcsapatok Temesvár környékére vonultak telelni, és onnan pusztították Szeged környékét, és a Maros-mentét. Makót oly megrendítő erejű csapás érte, hogy lakói szétfutottak, és tizenhárom évig nem is tettek kísérletet arra, hogy elhagyott lakóhelyükre visszaszivároghassanak (SZAKÁLY 1993, 287; TÓTH 1998, 3).

A város a pusztulást követően ismét gyarapodni kezdett, az 1717. évi összeírásban már 84 család szerepel, de a szöveges részből azt is megtudjuk, hogy több mint nyolcvan család – széna és gabonahiány miatt – a pusztába költözött (TÓTH 1998, 8-9).⁶

Makó határa a török hódoltság alatt elpusztult falvak területével kiegészülve jelentős mértékben megnőtt. A hozzátartozó Igás, Kopáncs, Csókás, Rákos, Dál, Szentlőrinc, Tömpös és Lele pusztákkal együtt Vertics József 1779. évi felmérése szerint elérte a 73291 (100 □ öles) holdat. Az 1720. évi országos összeírásban a pusztai szántók közül elsőként Igás pusztát említik az összeírók, ahol 842 köblös szántót birtokoltak a makóiak, s ezt a szántót időnként kaszálni is szokták – az ilyen földeket nevezik *járandónak* (HOMOKI NAGY 1993, 409; RÁKOS 1993, 499-500; TÓTH 1998, 12).

Az Igási pusztát, a makóiak még a pusztulás előtt, 1651-ben és 1654-ben vásárolták meg. Igás eredetileg egy település neve volt a Szárazér partján, az Igási Csárda közelében.

⁵ A magyar királyi kamara 1699. május 7-én kiadott kiváltságlevele értelmében minden letelepülő egyenként és összesen a letelepülés napjától számított négy évig mindenféle közmunkától és adók alól, nemkülönben rendes és rendkívüli járulékok fizetésétől felmentést kapott. Október 30-án azt is kieszközölték, hogy a szegedi, gyulai és aradi várparancsnokok, királyi biztosok és kamarai tisztviselők szállásadásra, fuvarra, ingyenmunkára és robotra a lakosokat ne kényszerítsék (GILICZE 1993, 378). A török kiűzése után viszonylag gyorsan benépesült Makó, amit az is jelez, hogy katonáskodásra képes férfi lakosai a Rákóczi szabadságharc lelkes támogatói voltak (HOMOKI NAGY 1993, 407). A kedvező viszonyok a környékbeli településekről is vonzották a lakosságot, ennek emlékét őrizheti a „*Makóra, ha rossz vagy!*” szólás is, melyet a város első történetírója, a református prédikátor, Szirbik Miklós említ először 1836-ban. A kifejezés oka – véli Kelemen Ferenc – hogy a Makóra érkező „jövevények nem a legkifogástalanabb erkölcsű rétegből verbuválódtak”. A mondás valószínűleg valamelyik szomszédos birtokon született, és alkalmazták ott olyan valakire, akitől a helyi közösség szívesen megszabadult volna, esetleg meg is szabadult (KELEMEN 1971, 171).

⁶ Az 1717. évi összeírást Matekovicz János György szolnoki helyettes provizor végezte. Megkérdezte, hogy a személy idevaló születésű-e. A kimutatásban szereplő 84 családból 59 (70%) makói születésűnek vallotta magát (TÓTH 1998, 8-9).

Okleveleinkben 1500 és 1580 között szerepel, mint templommal bíró falucska.⁷ A település a gyulai vár bukása után (1552) a török háborúkban elpusztult, az 1555. évi adólajstromban pusztult helyiségként szerepel, 1583-ban már pusztaként emlegetik. Borovszky Samu 1897-ben megjelent munkájában „temploma alapjának földdel fedett romjait” még láthatónak jegyezte le (BOROVSZKY 1897, 148, 247-248; BÁLINT 1926, 14; INCZEFI 1970, 176-177; TÓTH 1998, 12).

A 18. század első felére Makón kialakult egy sajátosan alföldi gazdálkodási rendszer, az úgynevezett öves határhasználat, melybe szorosan illeszkedett az Igási pusztta is. Az első termelőöv a belterületeket körül ölelő szőlő- és zöldségkertek, a második a belső legelők voltak, ahová naponként hajtották ki az állatot – azaz a kezes jószág legelt itt. A legelőt követte a szántóföldi öv, melyet sok helyen ugarnak, máshol nyomásnak is neveznek. A nyomásokon túl helyezkedtek el a szállásföldek, avagy tanyaföldek, azaz az a terület, amelyet a gabonatermesztés kiterjesztése idején törtek fel. Végül ezeket követte a külső legelők öve, helyi nevein a *pusztta*, *rét* vagy *járás*. (ERDEI 1942, 74-76; TÓTH 1998, 12).⁸

Makó külterületén a birtokviszonyok igen sajátosan alakultak a 18-19. század során, a földhasználat és tulajdon változásában sajátos szerepet játszottak a makóiak és a mindenkori Csanádi püspök között folyó évszázados pereskedés, és az a folyamat mely során a városi köztulajdonban álló földek egy része fokozatosan magántulajdonba ment át.⁹

⁷Inczeffi Géza szerint Igás neve onnan származik, hogy a jobbágyság az ún. igás napok úrbéri kötelezettségét leggyakrabban itt teljesítették, tehát saját vontató igás állataikkal dolgoztak az urbárium előírása szerint. Inczeffi véleményét megkérdőjelezi némileg, hogy az „Igas” elnevezés már 1508-ban szerepel forrásainkban. A nevet Igács változatban is használják,

már a 17. század óta, és azóta is nagyon gyakori. Azonos iratban is előfordul ugyanaz a két változat (INCZEFI 1970, 176-177).

⁸A távolabb eső legelők feltörésével kialakult Makó tanyarendszere, a város túlnyomóan földműves lett (MÁRTON 1927, 160). Ezek a földek legalább 6-8, de nem ritkán 25-30 km-re helyezkedtek el a város belterületétől, tehát a megmunkálás a kör viszonylataiban már lehetetlen volt naponkénti kijárással, éppen ezért keletkeztek itt a szántóföldi tanyák. Együttal ezek a tanyák lettek a nyaranként pusztai legelőkön tartott állatok teletető helyei is (ERDEI 1942, 75-76).

⁹A makói parasztságot a 18. század elején a szántót nem osztották szét telkekre, mindenki annyi földet művelt, amennyi igaerővel bírt, ahogy az az ország más településein is szokásban volt. Ellenben Makón a szőlőt a parasztságot saját tulajdonnak tekintették (minthogy maguk is telepítették), kiegészítve ezzel jövedelmi forrásaikat. A paraszti családok közül mindössze 32 nem rendelkezett 1715-ben szőlővel, ami az összeírt lakosság 17,4%-át tette ki. Az 1760-as évekből ránk maradt paraszti végrendeletek a szántókról nem rendelkeznek. A végrendeletek tárgyát a városban lévő ház, szőlő, veteményeskert, szálláson – azaz a szántáson – lévő ház, juhszín, méhkaptár és állatok képezték. „Minden, amit a parasztságot saját tulajdonának tekintett” (Homoki Nagy 1993, 407-408). Tárkány Szűcs Ernő a jobbágyparaszti földtulajdon kapcsán leírja, hogy általában az adott település közvagyonához tartozott a község háza (faluháza), az alkalmazottak részére biztosított házak (pásztorház, csőszház, vadászház stb.), a kocsmák és a mészárszékek nagy része, a községi malom, a komp, a pellengér, a községi közutak és a mezzei közös (dülő)utak, a gátak, a kutak (utakút, falukút, csörgő stb.). A föld hasznai közül nagyon sok lényeges elem egyáltalán nem járt a jobbágynak, mert azok a földesurat gyümölcsöztették. Ezeket királyi kisebb haszonvételeknek nevezzük. A föld ilyen tartozékai pl. az ásványi nyersanyagok (mész, kő, agyag, aranypor stb.), a vizek, a halak, a vadak, a madarak. A jobbágyság csak a mezőgazdasági munkával szerzett hasznokat szedhette. (TÁRKÁNY SZÜCS 1983, 160, 162).

A mindenkori csanádi püspök – figyelmen kívül hagyva a makóiak szabados voltát – folyamatosan arra törekedett, hogy a város és földjei a birtokába kerüljenek, illetve hogy a lakói az adózóivá váljanak. A makóiak mindvégig igyekeztek megőrizni a püspöktől való viszonylagos függetlenségüket, ám az adózást így sem kerülhették el. Földjeiket ugyanakkor még az urbárium bevezetését követően (1767) is sikerült megőrizniük. Engl Antal püspök-földesúr halála után 1777-ben az új püspök, Christovich Imre a tizedszedés joga mellett, a városi legelőkből majorsági birtok kihasítását és jobbágytelkek felmérését követelte. Ez utóbbi munka megkezdése előtt felmérési tervzet készült, melyben sor került a különféle fölmérési szakaszok leírására 1778-ban. Ezen szakaszok közül a „9dik szakasz” volt Igás, melynek leírása „a világnak 4 fő részeihez képest” a következő volt: „Ezen szakasz napkeletről Kopáncsi külső pusztának, délről a Delo felé eső szállásoknak, napnyugatról a Szárazérnek, északról az úgy nevezett Ráczi útnak” fekszik. A „15dik” Igási Ugar földek „napkeletről a makai szállásoknak, délről a Rákosi útnak, napnyugatról a Földeáki határnak, északról a Belső Nyomásnak és Ugar földeknek” fekszik (TÓTH 1987, 211-214).

A munkálatok elvégzésével a püspök Vertics József földmérőt bízta meg.¹⁰ Vertics a város határát 1778-ban mérte fel, az urbárium végrehajtásáról 1781-ben készítette térképművét, 1786-ban pedig a város belterületeit mérte fel. Az 1781-es térkép fontos része a *Tabella Geometrica*, mely kataszter-szerűen tartalmazza a térkép adatait (TÓTH 1987, 215, 223-225).¹¹

Hasznos összevetnünk a Vertics-féle térképeket a két lelőhelyről készült mai térképeinkkel [**1. és 3. térkép**]. Jó tájékozódási lehetőséget ad ebben számunkra a lelőhelyektől délre elhelyezkedő Koronda-halom¹²a Szárazérmár korábban említett kanyarulata és az egykori dűlőutak. Ezek alapján meghatározható, hogy a lelőhelyek a Makót övező szálláshelyek területén találhatóak. A *Tabella Geometrica*-ból a lelőhelyeken található szállások 1781. évi tulajdonosai is meghatározhatóak.

Makó város régi térképeit *Makó Monográfiája* 1. kötetében gyűjtötte össze Tóth Ferenc (TÓTH 1992). A város legrégibb részletes térképét Karl Steinlein készítette 1753-

¹⁰Vertics József feltehetően 1746-ban született, 1775-től Békés, Csongrád és Csanád megye mérnöke. 35 évig működött Csanád megyében földmérőként, 1820-ban vonult vissza, 1829-ben Hódmezővásárhelyen hunyt el (TÓTH 1987, 214-215).

¹¹A térképen feltüntetett név olykor eltér a tabellán szereplőtől, ennek fő oka a családokban időközben végbement változás lehetett. Ezekben az esetekben a *Tabella* adatait tekinthetjük hitelesnek, ugyanis az urbárium ugyanezeknek a személyeknek a neveit tünteti fel (TÓTH 1987, 215, 223-225).

¹²Koronda avagy Korondé halma, 1781-ben Korondi halom, 1805-ben Korondé Halom, 1836-ban Korondé, 1857-ben Koronde Halom, 1935-ben Kerende halom néven említik. Eredete bizonytalan, talán a Korond családnév -é birtokjeles alakja, amelyhez elhomályosulása után járult a halma utótag (Inczeffi 1970, 190).

ban,¹³innentől kezdve rendszeresen készültek a városról és környezetéről térképek, melyek segítségével nyomon követhetjük a tanyavilágban bekövetkezett változásokat is. A már említett Vertics térképek mellett kiemelkedően fontos számunkra ezek közül Giba Antalnak a *Makói tanyaföldekről* készült munkája 1819-1820-ból [4. térkép],¹⁴illetve Mátéffy Pál 1854-es *Makó város átnézeti kataszteri térképe*[5. térkép].¹⁵Utóbbi kettő Verticccsel szemben már nem tünteti fel a tulajdonosokat (TÓTH 1992, 83, 127).

A fenti térképek alapján megállapíthatjuk, hogy a lelőhelyek területén 1778-tól a 19. század első felén keresztül folyamatosan számolhatunk tanyahelyekkel, melyek tulajdonosai a város telkes jobbágysai közül kerültek ki.

III. A leletanyag elemzése

A leletanyag egy része, mint láthattuk a házakból, azon belül is a gödrökből, cölöplyukakból és a kemencékből került elő, ezekben az esetekben a leletek tehát keltező értékkel bírnak az objektumok használatára nézve is, valószínű ugyanis, hogy ezek a tárgyak, közvetlen az objektumok használatának felhagyása után kerülhettek a már használaton kívüli kemencékbe, illetve az egykori cölöpök helyére.

A leletanyag igen változatos: előkerültek különféle kerámiatöredékek (ezeken belül a két cseréppipa), üvegek, fémleletek, zoológiai anyag¹⁶ és téglák is. Ez utóbbi három igen nehezen vizsgálható, ugyanis a fémanyag jelentős része túlságosan is korrodálódott, illetve a korszak üveg és fém leletanyagával kapcsolatban igen kevés régészeti ismerettel

¹³Karl Alexander Steinlein: *PlanÜber die Situation von demorthMackovawieSolchesdurch den MaroschFlussdermahlen mit demTemesvarerBannaethSepariret und angräzendist. dannwiedurch den bevollmächtigtenKays: könig: HoffCommisariumditulo Herren Kempf von Angret von Litt: A: bisLitt: B: mittelsteinemdurchSchnit die Maroschdurch des Eck von BannathdemgedachtenorthMackovia die GranitzFormirenSolle.* A Sienlein féle térkép a városról, és a város alatti szakasról ad számunkra a korszakból képet (TÓTH 1992, 40-42).

¹⁴Vertics térképe a reformkor hajnalára elavult, ezért a csanádi püspökség makói uradalma Giba Antal földmérőt bízta meg a szállásföldek felmérésével. Giba Antal, minthogy rendelkezésére állt Vertics térképe, vélhetőleg nem végzett előzetes terepbejárást. A térképet tehát részben másolatnak tekinthetjük. Nem változtatott a szállásföldek külső határvonalán, az utak, a Szárazér vonulatán sem. A kéziratot, tussal rajzolt, északkeleti tájolású, 1: 14400 méretarányú helyszínrajzi térkép a makói József Attila Múzeum gyűjteményében található (leltári száma: 67. 17. 1—4) (TÓTH 1992, 83, 9. hasonló térkép).

¹⁵Az 1848-as törvények eltörölték az ősiséget, de az ezzel összefüggő jogi szabályozás, maga a polgári törvénykönyv nem készült el. Az állandó kataszter megvalósítását az 1849. október 20-án kiadott császári pátenst rendelte el. A telekkönyvezés 1851-ben osztrák mintára indult meg. Makón Vezár József volt az első telekkönyvvezető. A telekkönyveket 1851-ben szóbeli bemondás alapján állították össze, amit ezután a felmérés követett. A kataszteri munkákat végző Grunder Ernest és Dubovszky Endre felhasználta Vertics 1781. évi térképét is (TÓTH 1992, 127, 14. hasonló térkép).

¹⁶Az állatsont anyag81%-a házhoz, a maradék lelet kemence, kemenceelőtér gödörhöz tartozott.Az 51 db lelet juh/kecske, ló és kutya maradványokból tevődött össze. A leletek testrégió szerinti megoszlását vizsgálva megállapítható, hogy csak az állatok részleges váza (többnyire fejrégió, kisebb számban törzs, húsos és száraz végtag régió) vagy vázrészei kerültek be a házakba. A húshasznú juh/kecske esetében a terminális és a száraz húsos végtag régió hiányzik egyetlen metacarpus kivételével.

rendelkezünk, míg a hazai néprajzi kutatás csekély figyelmet szentelt mindeddig e korszak fém és üveg anyagának is, így elemzésünk alapját elsősorban a kerámialeletek jelenthetik.

A leletanyag elemzésénél jelentős segítséggel szolgáltak azok az utóbbi években a régióban lezajlott ásatások melyek jelentős későközépkori és újkori leletanyaggal szolgáltak. Az anyag elemzése során lehetőségem nyílt ezen anyagok egy részének kézbe vételére a hódmezővásárhelyi Tornyai János Múzeum és a szegedi Móra Ferenc Múzeum raktáraiban. Ilyen jelentős újabb kori leletekkel szolgáló ásatás volt a Tóth Katalin és B. Nagy Katalin végezte Hódmezővásárhely – Szegfű utcán 2007-ben végzett feltárások,¹⁷ a F. Lajkó Orsolya által 2012-ben a Szeged – Somogyi utca 19. szám alatt és Szeged – Somogyi-udvar lelőhelyeken végzett ásatások,¹⁸ végül a Csányi Viktor által 2009 és 2010-ben Hódmezővásárhely – Kingécen végzett régészeti munkálatok.¹⁹

Ezek mellett természetesen mind a régióban lezajlott korábbi, mind más, újkori anyaggal szolgáló ásatások publikációit is felhasználtam kutatásomban. Ezekre az adott tárgytipusoknál térek ki részletesebben.

1. Az érme

Az újkori hazai érmék beazonosításához ma már több fontos katalógus is rendelkezésünkre áll (UNGER 1976a; UNGER 1976b; HUSZÁR 1979; UNGER 1980), egyes Habsburg uralkodók 18. századi magyarországi pénzeivel, pénzverésével, többen is foglalkoztak korábban (JESZENSZKY 1927; H. FEKETE 1954; KŐHEGYI 1972; RADÓCZY 1976; RADÓCZY 1986; RADÓCZY 1990).

A korszakra vonatkozóan több pénzértékelési adat áll rendelkezésünkre, melyekkel egyes kutatók behatóan is foglalkoztak (H. FEKETE 1950; H. FEKETE 1953; HÖGYE 1984), ám ezek az adatok kizárólag a nagyobb értéket képviselő arany és ezüst érmék terén állnak megbízhatóan rendelkezésünkre.²⁰

¹⁷ A Szegfű utcán Sportcsarnok és mélygarázs építése során végzett feltárások során összesen 181 objektum került elő. Ezek többségét az ásatók a 16-17. századra, egy részüket a 18-19. századra keltezték. Szerencsénkre az ásatók ez utóbbiak feltárását is elvégezték, úgy vélve, hogy „anyaguk jó lehetőséget fog nyújtani a két időszak kerámiájának összehasonlításához.”

¹⁸ A Somogyi utca 19. Lombard irodaház lelőhely anyaga (egyenlőre) beletárolatlan. Átnézve az anyagot, véleményem szerint a kerámiák jelentős része a 19-20. századra keltezhető, részben a 18. századra.

¹⁹ Utóbbi különösen érdekes számunkra abból a szempontból, hogy a lelőhely a 18. században Makóhoz tartozott, és a mi lelőhelyünkhöz hasonló tanyai gazdálkodás folyt ott.

²⁰ A mindenkor uralkodó pénzügyi rendeletei kihirdetésekor a városi tanácsok sok esetben külön *currenst* készítettek az *intimátumokhoz*. Ezekben a szolgabíró az általában latin nyelvű rendelkezéseket magyarul summázta. A currensokban találkozhatunk az olyan kis értékekkel is, mint a garas vagy a rézkrajcár, így ezek értékmeghatározásához ezek nyújthatnak a jövőben segítséget (KŐHEGYI 1972, 59).

Az érmét az ásatás és a leltárba vétel során is 1791-esnek határozták meg[4. kép]. Megvizsgálva az érmét valószínűbbnek tartom a rajta lévő dátum 1781-es olvasatát. Ez utóbbit indokolja az is, hogy a rendelkezésünkre álló pénzverési adatok szerint– (réz)krajcár verésére 1791-ben a Habsburg birodalomban egyetlen verdehelyen sem került sor, ellenben 1782-ben II. József (1780-1790) veretett ilyen érmekeket, mégpedig Szomolnokon[5. kép](HUSZÁR 1979, 284, 1897. tétel); UNGER 1980, 120).²¹

2. A kerámia

Mint láthattuk mindkét lelőhelyről igen nagy számban kerültek elő különféle kerámiatöredékek. Ezek között egyaránt találunk mázas és mázatlan edényeket (ezeket a néprajzban vászonedényeknek nevezzük), oxidációs égetésű (vörös) és redukciós égetésű (szürke vagy fekete) töredékeket. Az edénydarabok némelyike fehér tűzálló agyagból készült. Az edények mellett a kerámiaanyag egy másik csoportját alkotják cseréppipáink.

Az előkerült kerámiaanyag csoportosítására több lehetséges módszer is rendelkezésünkre áll. Tekintettel a leletanyag újkori jellegére és az edényeknek a néprajzi anyaggal mutatott hasonlóságaira e téren célravezető Igaz Máriának és Kresz Máriának *A népi cserépedények szakterminológiájáról* írt tanulmányát követnünk (IGAZ–KRESZ 1965),²² míg a cseréppipákat a kerámiákon belül, de az edényektől külön alfejezetben tárgyalnunk.

a, fazekas-központok

Az Alföld fazekasságának felvirágzása 18. század végén vehette kezdetét Domanovszky György szerint. A területen három nagy fazekas-központról beszélhetünk: Hódmezővásárhelyről, Mezőtúrról és Szentestől[6. kép]. Nagyjából ez volt jelentőségük és hatósugaruk sorrendje is. Jelentős kisebb műhelyek működtek Szarvason, Szegeden és Tótkomlóson is (DOMANOVSKY 1973, 48-49). Tekintettel lelőhelyünk földrajzi helyzetére elsősorban Hódmezővásárhely, Makó és Szeged fazekasságát szükséges e helyen röviden bemutatnunk.

²¹ Ausztria területén rézpénzt Bécsben, Hallban, és Grazban vertek, míg Magyarországon Körmöcbányán, Nagybányán és Gyulafehérváron működtek pénzverdék. 1741-49 között ½ krajcárt kizárólag Grazban vertek, míg ½ rézkrajcárokat 1760-1961-ben kizárólag Hallban, 1762-ben Bécsben, Hallban és Grazban, 1763-ban ismételtén csak Hallban vertek. 1765-ben mindhárom verdehelyen vertek ½ rézkrajcárokat. Magyarországon ½ rézkrajcárt Gyulafehérváron vertek 1764-ben. II. József (1780-1790) képével ½ krajcárt 1781-83 között vertek Szomolnokon. II. Lipót uralkodása idején (1790-1792) nem vertek ½ rézkrajcárokat. Ezt követően Ferenc (1792-1835) veret ½ rézkrajcárost, de már csak a 19. században, 1816-ban (JESZENSZKY 1927, 11-14; UNGER 1980, 120, 122, 129; RADÓCZY 1986, 87, 97; RADÓCZY 1990, 101-107).

²² Hasonló képen jár el Szilasi Attila Botond is a Sárvár határában a 84-es út nyomvonalán előkerült 19. századi kerámiaanyag értékelésekor (SZILASI 2002, 187-188).

Hódmezővásárhely

Hódmezővásárhely volt az ország legnagyobb fazekas-, helyesebben tálas-központja, mely több mint száz községbe, szétszórtan az ország egész területére szállított, sőt az ország határain túlra is. Ennek következtében igen nagy változatosságot mutat formában, színben és díszítményben egyaránt (DOMANOVSKY 1973, 9). Hódmezővásárhelyen az agyag állóképessége alkalmasnak bizonyult arra, hogy túlnyomó többségében talakat készítsenek (MOLNÁR 1963, 9).

Makó

Minthogy mindkét lelőhely Makó város külterületén található, és már a kérdéses időszakban is a városnak illetve lakosainak birtokában állt, ezért kézenfekvő figyelmet szentelnünk a helyi fazekasságnak is.

Az 1557/58-as makói dzsizje-deter 307 személynevet tartalmazó összeírásából 62 iparos név különíthető el, ezek közül mindössze egy-egy fazekassal és tálással találkozunk (FENYVESI 1989, 21). A török össze-írásokból 1567-ből 1 cserepessel (az összes iparúzó 0,5%-a), míg 1579-ből 2 tálással (0,8%) találkozunk (SZAKÁLY 1993, 233-235). Makón 1780-ban a 72 különféle kézművesből 5 fazekas működött (TÓTH 1979, 58).²³ Az 1800-as évek első negyedében Makón 7 céh állt fenn, melyek közül a fazekasok és korsósok közös céhbe tömörültek a kőművesekkel, kötelesekkel, könyvkötőkkel, szíjgyártókkal, nyergesekkel, pékekkel, téglá- és cserépetőkkel, kas-kötőkkel, ácsokkal, asztalosokkal, üvegesekkel, és lakatos iparosokkal (40 tag). Utóbbi is mutatja, milyen kevéssé volt jelentékeny ekkoriban a fazekasság Makón (REIZNER 1892, 84-85; SZIRBIK 1926, 38).²⁴

Erdei Ferenc ugyanakkor megjegyzi, hogy a használatra készült edények nagy része helyben, a helyi sárga agyagból készült (ERDEI 1982, 4).²⁵ *Csongrád megye népművészetében* kiemelik, hogy a makói fazekasság erősen hódmezővásárhelyi hatás alatt állt, ám ez és az

²³ Számuk meghaladta a tímárokét (2), az ácsokét (3), a lakatosokét (2), a vargákét (2), de elmaradt a takácsok (10), szücsök (9), csizmadiák (18), és szabók (7) számától. Velük azonos számban működtek ekkor a helységben a kovácsok (TÓTH 1979, 58).

²⁴ Önálló céhekkel bírtak a takácsok (116 tag), a csizmadiák (140 tag), a szücsök (73 tag), közös céhbe tömörültek a tímárok és vargák (27 tag), a vékony és vastag szabók (39 tag), a kovácsok és bognárok (45 tag) (REIZNER 1892, 84-85).

²⁵ „Az alsó földréteg agyagja szolgáltatja a fazekasipar nyersanyagát. Ebből készült régebben a használatban lévő edények legnagyobb része, ma már inkább csak vizes- és tejesedények, azonkívül a dísztárgyak. A makói agyag azonban finomabb munkára nem alkalmas, ezért a város agyagipara közel sem jár a hódmezővásárhelyihez, a mezőtúrihoz vagy a szentesihez. Sokkal nagyobb jelentőségű, mint építő anyag” (ERDEI 1982, 4).

előbbi adat elsősorban 19. század második felének, a 20. század első felének fazekassága szempontjából értékelhető (JUHÁSZ 1990, 376).²⁶

Szeged

A török idők előtt egészen jelentős szegedi fazekassággal számolhatunk. Ezt bizonyítja egy 1522. évi tizedlajstrom is, melyben a 291 szegedi iparos között 5 fazekassal és 4 korsóssal találkozunk, akik önálló céhet alkottak. Az iparosok utcáját a felsővárosi szigetségen Fazékszernek (avagy Fazekasszörnek) hívták. Itt voltak a műhelyeik, az edényégető kemencéik, és a fakészletük (P. BRESTYÁNSZKY 1972, 101).

A szeged fazekascéh a felszabadulást követően – III. Károly rendeletei értelmében – 1718-19-ben az elsők között alakult újra, ezzel több, mint egy évszázaddal megelőzte Hódmezővásárhely céhét, mégis igen keveset tudunk a szeged kerámiaművességről, mint Bálint Sándor írja: „Sajnos, a szegedi múzeum Reizner János megdöbbentő konoksága miatt kellő időben elmulasztotta a szegedi fazekasság emlékanyagának összegyűjtését. Alig van néhány olyan tárgy, amelynek szegedi illetősége biztosra vehető. A mai, egyébként szép gyűjtemény, jelentős részében Vásárhelyről származik” (P. BRESTYÁNSZKY 1972, 17; BÁLINT 1976, 277; JUHÁSZ 1990, 302-303).

A szegedi fazekassággal kapcsolatban fontos kiemeljünk egy jellegzetesen szegedi 18. századi terméket az úgynevezett szegedi, avagy aradi *bokályt*.²⁷ E terméket a 17. és 18. század folyamán az alvinci habán korsóknál is magasabbra értékelték, ami magas művészeti színvonalukra utal (HEREPEI 1963, 125; P. BRESTYÁNSZKY 1972, 101).²⁸ A szegedi avagy aradi bokályokra vonatkozó erdélyi forrásanyagok (elsődlegesen hagyatéki leltárak) feldolgozása terén Herpei János munkássága emelendő ki (HEREPEI 1963; HEREPEI – KOVÁCS 1973). Herepei rámutat, hogy ez a fazekas-termék Szegedről a Maroson juthatott Dél-Erdélybe. Az aradi bokály elnevezés – mint Bálint Sándor írja – aligha jelenthet aradi illetőséget, hanem annyit tesz, hogy „a 18. században megújuló marosi só-szállítás nyomán a

²⁶ Itt is készültek sárga-zöld mázú kanták, de míg a vásárhelyi és a szentesi kanta mázatlan s csupán dísze volt színes mázfolt, addig a makói kantákon a máz szinte teljesen összefolyt, alig maradt mázatlan felület. A makói kanták nagyobbak, mert vízfordás helyett savanyításra szánták őket a fejlett kertkultúra velejárójaként. A kertészkedők vizeskorsója mázatlan volt, de dísze mázzal írott (JUHÁSZ 1990, 376).

²⁷ A bokály mint főnév, gömb alakú, hengeres nyakú edényformát jelöl, melyet egészen a közelmúltig használtak az ország különböző részein, a Felvidéken, az Alföldön és a Dunántúlon, klasszikus hazájának azonban Erdélyt tekintik. A bokály szó olasz eredetű és eredetileg cserépkancsót jelent. Az első rávonatkozó adat 1549-ből való (KATONA 1976, 58).

²⁸ A leírások az edényfajtát az aranykörvonal, a piros szín, és a virágos minta miatt egy mindenesetre közel-keleti (iszniki fajanszok) hatást mutató, de már magyar formaérzéshez és a helyi agyagokhoz alkalmazott változatnak mutatják (P. BRESTYÁNSZKY 1972, 101).

visszaforduló üres hajók Szegeden megrakodtak az itt égetett cserépedényekkel, amelyeket azután az újjáépült Aradról továbbítottak – aradi néven is – Erdély felé” (HEREPEI – KOVÁCS 1973, 108-109; BÁLINT 1976, 224).

b,tálak

Rátérve az egyes kerámatípusokra elsőként a tálakról kívánok szólni. A tálás edények csoportjába első sorban változatos díszítésű áttetsző ólomházas, nem tűzálló agyagból készült edények töredékei tartoznak. Az itt előkerült darabok mindegyike vörösre égetett, egyes darabok kívül függőleges akasztó füllel vannak ellátva. Jellemzőjük, hogy belső oldalukat (öblüket), nem ritkán a perem külső szélét is – utóbbit 1–2 cm szélességben –fehér engóbbal díszítik. Darabjainkra egyaránt jellemzőek a geometrikusdíszítés (párhuzamos vízszintes vonalak a tálak belső oldalán) és a növényi ornamentika (tulipán ábrázolás az edények aljában) gyakran együttes előfordulása.²⁹ Az így díszített darabok belső oldalára ezután a tálás felviszi az ólomházat. A ház a készítő szándéka szerint zöldes vagy sárgás árnyalatot kölcsönöz a fehér mintázatnak **[7-8. kép]** (IGAZ–KRESZ1965, 90–97).³⁰

A tálás edények datálását megnehezíti, hogy többségük folyóedényként készült, évszám/felirat ritka rajtuk (IGAZ–KRESZ 1965, 97). A kézenfekvőnek látszó hódmezővásárhelyi eredeztetés mellett azonban nem zárhatjuk ki a tálak helyi és szegedi készítését sem. Az utóbbi tálassága– mint arra már korábban utaltam – hódmezővásárhelyi hatás alatt állt (JUHÁSZ 1990, 376).³¹ Ugyanakkor az általam a makói József Attila Múzeum

²⁹ A XVII. század során kivirágzó növényi ornamentika részben nyugati (itáliai és habán), részben keleti (azaz török) eredetű. Utóbbi esetében feltehetően délszláv mesterek közvetítésével jutott el hozzánk a szegfűt, rózsát, gránátalmát, ritmikusan változó színű forgórózsás ékítményt és az idővel annyira magyarrá vált tulipánt, mint török motívumgyűjteményt adva át népművészetünknek. A népies törökös kerámia nagyobb arányú elterjedése hazánkban a 17. század második felétől számítható és a 18. századra teljesedik ki. Ilyen anyag található Visegrád – Széchenyi u. utcán, Mórágyn, tovább élésének nyomai Szekszárdtól Baján át Siklósig kimutatható (MÉSZÁROS 1968, 17).

³⁰ A tálás-edény oldalfala enyhe szögben ferdén, laposan áll, ellentétben a fennálló öblös-edények fölfelé álló falával. A tálás-edény két fő része kerek öble, illetve feneke, és az ezt körülvevő oldalfal illetve perem. A tálak öble lehet homorú vagy lapos, míg a perem lehet sima, vagy törésvonalas, úgynevezett *sincses* forma. A perem emellett lehet domború vagy homorú is, állhat laposan vagy meredeken is. A perem széle igen változatos kialakítású lehet: hullámos, csipkés, íves és fűrész (IGAZ–KRESZ 1965, 95-97).

³¹ „A helyi sárga agyagból készült régebben a használatban lévő edények legnagyobb része, ma már inkább csak vizes- és tejesedények, azonkívül a dísztárgyak. A makói agyag azonban finomabb munkára nem alkalmas, ezért a város agyagipara közel sem jár a hódmezővásárhelyihez, a mezőtúrihoz vagy a szentesihez. Sokkal nagyobb jelentőségű mint építő anyag” (ERDEI 1980, 4). Az 1557/58-as makói dzsizje-deter 307 személynevet tartalmazó összeírásából 62 iparos név különíthető el, ezek közül mindössze egy-egy fazekassal és tálással találkozunk (FENYVESI 1989, 21). A török összeírásokból 1567-ből 1 cseréppel (az összes ipar üzö 0,5%-a) találkozunk, 1579-ből 2 tálással (0,8%) találkozunk (SZAKÁLY 1993, 233-235). Makón 1780-ban a 72 különféle kézművesből 5 fazekasok és korszokok közös céhbe tömörültek a kőművesekkel, kötelesekkal, könyvkötőkkel, szíjgyártókkal, nyergesekkel, pékekkel, tégl- és cserépégetőkkel, kas-kötőkkel, ácsokkal, asztalosokkal, üvegesekkel, és lakatos iparosokkal (40 tag). Mindezzel mutatja, milyen jelentéktelen volt a fazekasság Makón (REIZNER 1892, 84-85; SZIRBIK 1926, 38).

néprajzi gyűjteményében szemrevételezett darabok egyike sem mutatott szín-, vagy díszítésbeli hasonlóságot az itt talált anyaggal. A lelőhelyen talált tálak legközelebbi párhuzamait, részben formai, részben díszítéstechnikai szinten megtalálhatóak a hódmezővásárhelyi gyűjteményekben **[9. kép]**.

Némileg a mienkhez hasonló anyagokat ismertet röviden Hódmezővásárhely – Bocskai utcáról Gál Éva (GÁL 1985, 88, 103),³² és hasonló darabok ismertek szintén Hódmezővásárhelyről, a Szegfű utcáról is **[10. kép]**.

c, fazekak

A főzőfazekak a tálakhoz hasonlóan szintén úgynevezett folyóedények, így szorosan kapcsolhatók a népi kerámia mesterség egyik ágához: a fazekassághoz, ugyanakkor kevésbé jellemzőek rá az egyedi darabok **[11. kép]** (IGAZ–KRESZ 1965, 91).

Ez a tárgy típus tűzálló agyagból készült, mely kiégetve fehér, szürkésfehér, sárgásfehér (világos téglá) színt kap. Ezek a fazekak többnyire igen vékony falúak (az itt talált darabok falvastagsága szinte kivétel nélkül 0,4 cm körül mozog), belső oldaluk és peremük mindkét oldala mázas, külső oldaluk mázatlan. A feltárt anyagra általánosan jellemző a perem belső oldalának sötétbarna festése, melyet – a fazék belső felületéhez hasonlóan – később átlátszó ólommal borítottak be (IGAZ–KRESZ 1965, 90, 102).³³

Minthogy térségünkben tűzálló agyag nem áll a fazekasok rendelkezésére ezért ezek eredeztetésénél – legalábbis a nyersanyag terén mindenképpen – elsősorban a Gömör–Kishont vármegyei fazekasműhelyek jöhetnek számításba (MOLNÁR 1963, 8-9; DOMANOVSKY 1973, 8).³⁴ A tárgy típus párhuzamait megtaláljuk a makói és hódmezővásárhelyi néprajzi gyűjteményben is, ám ezekben az esetekben csak gyűjtés és nem a készítés helye az ismert **[12. kép]**.

³² Gál a lelőhelyen előkerült 3 darabról mindössze annyit említ meg, hogy azok kis méretűek és sincsek. Publikációjában a XII. táblán látható 1-3. darabok színezésük és technikájukat tekintve, míg a 2. darab mintázatát tekintve is rokona a mi darabjainknak (GÁL 1985, 103).

³³ A fazék szája széles, nyaka nincs. Két formája a keskenyfenekű és a széles fenekű. A fazék lehet vízszintes vagy ferdén rovátkolt (a mi darabjaink az előbbieket közé tartoznak). Nagysága szerint megkülönböztetünk nagy fazekat (30 cm-nél magasabb), fazekat (20-30 cm) és kisfazekat (15-20 cm-nél alacsonyabb) (IGAZ–KRESZ 1965, 102).

³⁴ „Bármennyi agyagműves dolgozott is Csongrád megyében, a tűzhelyre való agyagáruk terén mégis importra szorultak. Az Alföldön nem volt tűzálló agyag, a főzőedényt messziről, elsősorban Gömör megyéből, Rimaszombat környékéről kellett hozatni, szekérszám, vagonszám” (JUHÁSZ 1990, 312). A Gömör–Kishont vármegyei „parasztfazekasok” mesterségüket kiegészítő mesterségnek tekintették, az úrbérrendezéskor felvett jegyzőkönyvekből azonban kiderül, hogy termékeikkel az Alföld népét (is) ellátták: a nagyszuhaiakról azt jegyzi fel, hogy „mindannyian a fazekas mesterségből élnek, mivel határuk kicsi. A fazekakkal és más edényekkel az Alföldre járnak” (B. KOVÁCS 2001, 34-35).

A különféle fazekas termékek maradványai jelen vannak a szegedi Somogyi-udva és Somogyi utca lelőhelyek anyagában is, ahogyan a hódmezővásárhelyi Szegfű utca és Bocskai utca lelőhelyek anyagában is **[13-14. kép]**. Utóbbiak esetében a zöld-halványsárga mázat Gál Éva 18. századnak véli (GÁL 1985, 86).

d, bögrék

Általános jellemzőjük, hogy kívül is mázasak, a fazéknál kisebbek és többnyire nem tűzálló agyagból készültek (ilyenek a mi darabjaink is) **[15-16. kép]**. Különösen érdekes a 33. lelőhelyről származó 2012. 30. 962. leltári számú darab **[15. kép]**, melytulajdonképpen kislemez, és mely díszítési sajátosságai alapján nem köthető sem az általam vizsgált alföldi, sem az erdélyi népi keramikai műhelyekhez.³⁵

e, korsók

Jellegzetes korsótöredékeket kerültek elő mindkét lelőhelyen. Ezek közös jellemzője, mázatlanok, igen vékony falúak, többnyire sárgás-fehérre égetettek. Díszítésük írókával történt: a sárgára iszapolt korsók hasának felső részét, vállát külső oldalát vörös, sötétszürke és fehér festéssel díszítették. Az ezeken megfigyelt mintáknak igen távoli párhuzamait ismerjük a már ismertetett gyűjteményekből **[17-18. kép]** (IGAZ–KRESZ 1965, 108-116).

f, szürke vagy fekete kerámia

Külön figyelmet érdemelnek a lelőhelyeken előkerült újkori *szürke vagy fekete kerámiák*.³⁶ A 19-20. század híres feketekerámia készítő műhelyei elsősorban Mohácson és Nádudvaron működtek, ám fekete (sötétszürke) kerámia mindmáig készül Szentesen is, mely település viszonylag közel van lelőhelyünkhöz.³⁷ Ugyanakkor tudjuk azt, hogy a 18. században még Hódmezővásárhelyen és Szegeden is készült feketekerámia (MOLNÁR 1963, 9).

³⁵ Külső felületén felső kétharmadán, belső felületén teljesen mázazott az edény. Peremén és belső felületének felső harmadán folytatott zöld ólommal díszített meg. Kívül két párhuzamos fehér sáv között fehér hullámvonallal díszített, hasán barna alapon fehér növényi motívumokkal, alattuk három koncentrikus, fehér sáv fut végig. Méretei: "Peremátmérő": 7 cm; "Fenekátmérő": 4 cm; M: 9,3 cm; H: 3 cm.

³⁶ Leltári számaik: 2012. 29. 4; 2012. 29. 33; 2012. 29. 49; 2012. 29. 50; 2012. 29. 70; 2012. 29. 71; 2012. 29. 80; 2012. 29. 153; 2012. 29. 161; 2012. 29. 164; 2012. 29. 167; 2012. 29. 168; 2012. 29. 178; 2012. 29. 180; 2012. 29. 190; 2012. 29. 206; 2012. 29. 209; 2012. 29. 213; 2012. 29. 217; 2012. 29. 218; 2012. 30. 2251; 2012. 30. 2432; 2012. 30. 2433; 2012. 30. 2721; 2012. 30. 2722.

³⁷ A szentesi mesterek ugyanakkor elsősorban korsóikról voltak híresek, melyek esetében, mint használati kerámia nem célravezető a redukációs égetési eljárás (MOLNÁR 1963, 9). A néprajzi irodalomban a fekete kerámia elnevezés a kizárólagos, míg a régészetben a szürke az elterjedt. Valójában a kettő alatt általában ugyanazzal a redukációs eljárással – oxigén elvonásos, ill. elfojtásos – készült kerámiát értjük.

Hasonló kerámiaanyag ismert a régióban Hódmezővásárhely – Bocskai utca 13, Hódmezővásárhely – Kingéc, Hódmezővásárhely – Szegfü utca, Szeged – Somogyi-udvar, és Szeged – Somogyi utca 19. lelőhelyekről is [19-21. kép].

A Bocskai utcai redukált égetésű és síkalt díszű anyagának egy részének párhuzamait Gál Éva a budai vár XVII. századi cserepei közt találta meg (GÁL 1985, 88). A kingéci szürke korsót Csányi Viktor a 17-18. századra keltezi és makói eredetű kertészek, földművesek hagyatékának tartja (CSÁNYI [2014], 5).

g.cseréppipák

A 32. lelőhelyen 25. snr. és 42. snr. házból került elő egy-egy cseréppipa, előbbi a ház sütőkemencéjéből származik. A 25. házból származó cseréppipa majdnem teljesen ép, kéményét “rézgyűrű” övezi. A két pipa formai és díszítésbeli sajátosságai rendkívül hasonlóak.³⁸

A dohány és az abba kevert kábító hatású füstöltnivalók élvezetének leggyakoribb előkerülő, és ugyanakkor igen látványos emlékei a különböző féle cseréppipák. A pipák sajnos gyakran nem ásatásokból, hanem terepbejárásokból származnak, és legtöbbször igen töredékesek (GAÁL 2004, 259).³⁹A pipázás szokása hazánkban a török hódoltság területén a 17. század elején veszi kezdetét. A török pipaművesség az 1650-es évekre már országosan elterjedt pipatípusokat hoz létre és divatokat teremt (KONDOROSY 2007, 324).

A magyar régészetben a cseréppipák kutatása Kovács Béla munkásságával indult az 1960-as években, az egri vár ásatásaiból származó cseréppipák közlésével (KOVÁCS 1963).⁴⁰Tanulmányában támaszkodott a néprajzkutató Ecsedi Istvánnak a debreceni pipákról írt munkájára (ECSEDI 1932). A későbbi kutatásban a Kovács által alkalmazott, kizárólag az

³⁸ A 25. ház pipájának nyakgyűrűje a szár felőli részen ferdén rovátkolt, közvetlen a gyűrű alatt a nyakon két párhuzamos bemetszés díszíti. A nyak alsó oldalán középen fogaskerékkel díszített. Tőkéje mindkét felől hasonló módon díszített. A kéménye alsó két harmada díszített, előbb párhuzamos vonalakkal függőlegesen rovátkolt, majd felfelé haladva a kéményen a függőleges rovátkolásokat négy darab vízszintes rovátkolás képezte gyűrűk zárják. A vízszintes vonalak képezte gyűrűket mindkét oldalról egy-egy fogaskerékkel képzett minta zárja. A 42. ház pipatöredékének mind a nyakgyűrű szár felőli vége, mind a kéménye hiányzik, így ezek díszítését nem ismerhetjük. Az előző pipához hasonlóan díszített a tőkéje és a szára, ez utóbbit a fogaskerék minta erőteljesebb. A 42.-étől ugyanakkor eltér abban, hogy nyakgyűrűje középtájon fogaskerékkel díszített.

³⁹A cseréppipa nagy előnye szemben más pipákkal, hogy száraz füstöt ad, mert porózus fala felszívja a keletkező nedvességet, ugyanakkor hátránya, hogy rendkívül törekeny és pipázás közben átforrósodik. A tartósságát az is rontja, hogy átitatódik a lecsapódó nedvességgel.

⁴⁰ Kovács Béla 700 db cseréppipát vizsgált meg, melyek az 1925-34 közötti ásatások során kerültek elő. A dokumentáció elveszése miatt nem ismerhette ezen pipák előkerülési helyét, illetve a rétegtani viszonyait (KOVÁCS 1963, 235). Korábban is ismertek természetesen a témában anyagközlések, de ezek a tárgyak leírásainál általában nem merészkedtek tovább (lásd pl.: FEHÉR 1960, XXXVIII. tábla).

adott egri leletanyag formai és díszítésbeli sajátosságaira alapozott „pipa-tipológia” vált általánosan alkalmazottá a hazai régészetben.⁴¹

Az ezredforduló óta Magyarországon megélénkült a pipák iránti érdeklődés,⁴² régészeti feltárásokból származó cseréppipáinkkal az utóbbi időkben elsősorban KondorosySzabolcs foglalkozik (KONDOROSY 2007, 2008, 2011), de e helyütt szükséges kiemeljük Tomka Gábor (TOMKA 2005), és Gaál Attila (GAÁL 2004) munkásságát is.

A pipák leírásához szükséges ismerjük azok felépítésbeli sajátosságait: a pipa két fő része a *fej* és a *nyak*, melyek közül a fej foglalja magába a *tűzteret*. A nyak szár felőli vége az erős igénybevétel miatt fokozatosan szélesedik, vagy úgynevezett *nyakgyűrűt* kap. A nyakgyűrű előtt egy kis gyűrű övezheti a szárnyilást (ezt hívjuk *előgyűrűnek*). A nyakgyűrűhöz a fej felé eső oldalon újabb gyűrű tapadhat, az úgynevezett *párkány*. A nyakon egy kisebb gyűrű, a *gallér* következhet. A nyak fokozatosan szélesedve vagy szélesedés nélkül csatlakozik a fejrészhez. Ez utóbbi esetben többnyire a félig-meddig a fej alá érkező nyak ívelve követi a fej alját és fokozatosan „vész el” benne. Ez az ék alakú, sokszor díszített körvonallal hangsúlyozott idom a *tőke*. A fejet a profil erőteljes ívű vagy megtörő vonalai két részre oszthatják. Az alsó, szélesebb rész a *csésze*, ebből indul az általában magasabb *kémény*. A csésze legnagyobb átmérője fölötti része, mely a kéménnyel összeköti, a *váll*a[22. kép](KONDOROSY 2008, 331).

A pipákat a nyakgyűrűtől a kéményig, egész felületükön díszíthetik. A díszítésnek Kovács Béla öt csoportját különíti el: bekarcolt és bemetszett; csővel benyomott; pecsételt; fogaskerékkel benyomott; mintába faragott díszek (KOVÁCS 1963, 237).

A pipakészítéshez a mesterek csak jó minőségű, finoman iszapolt, homokkal soványított agyagot használtak. A pipák készítése eleinte kézzel történt ám a 16. századtól már elsősorban mintában formázzák a pipákat. A mintát vagy fából, vagy égetett agyagból készítették (KOVÁCS 1963, 236-237). A cseréppipán a készítésére szolgáló kétrészes negatív (minta) összeillesztési vonala, a *varratvonal* sokszor jól látható (KONDOROSY 2008, 331).

⁴¹ Kovács Béla tipológiáját veszi alapul az egri vár ásatásaiból származó pipák közlésénél Détsy Mihály és Kozák Károly (DÉTSY – KOZÁK 1967). Így jár el Gál Éva a Hódmezővásárhely – Bocskai utca 13. lelőhelyen előkerült pipák bemutatásánál (GÁL 1985), és később Tomka Gábor az ónodi vár ásatásaiból származó pipaanyag leírásakor (TOMKA 2005).

⁴² „Mivel a 17. századtól a cserép pipafejek olyasféle fontosságú (bár jelenleg még sokkal kevésbé ismert) vezérleletei a kora újkori ásatásoknak, mint a római korban a *terra sigillata*.” – véli erről Tomka Gábor (TOMKA 2005, 603). A cseréppipa-kutatás Európa szerte érzékelhető megélénkülésének okát Kondorosy Szabolcs a tárgytipus tömeges előfordulásában, és a többi kerámiatípussal szemben mutatott gyors formai evolúciójából következő kiváló datáló értékében látja (KONDOROSY 2007, 305).

Kovács Béla csoportosításában elkülöníti a nyugat-európai mintákra visszavezethető (úgynevezett "hollandi típusú") és a balkáni-, azaz török eredetű pipatípusokat:

„Hollandi” típusú pipák.

Török típusú pipák

I. csoport: díszítettek

II. csoport: díszítetlenek

Vegyes típusú pipák

I. csoport: a nyugati formát utánozóak

II. csoport: a törökformákat utánozóak

Magyar típusú pipák

I. csoport: szegletes aljúak

II. csoport: gömbölyű aljúak

III. csoport: lapos aljúak(KOVÁCS 1963, 237).

Az általunk vizsgált pipák formai jegyeik alapján a Kovács-féle II-III.magyartípusba sorolhatóak[23-24. kép]. Kovács Béla szerint „*a magyar típusú pipákat formai szempontból a török típusú pipák második csoportjából származtathatjuk, de díszítésük, a néprajzban található párhuzamok alapján bizonyossá teszi ennek a típusnak magyar voltát. A későbbi, híres debreceni pipák díszítésének előképei ezeken a pipákon már fellelhetők.*” Általános jellemző, hogy szinte minden egyes darab vörös égetésű. Díszítésük plasztikus, bekarcolt, csővel nyomott és fogaskerékkel kialakított elemekből áll. Pecsétlővel nyomott díszítést – írja Kovács – ennél a típusnál alig találunk. A három csoport eltérése a fej alsó részének kialakításában mutatkozik meg a legszembeötlőbben. A második csoportba tartozó darabok alja majdnem gömbbé válik, a harmadiké egyre jobban laposodik, végül lapos tányérformát alkot (KOVÁCS 1963, 248).

A pipák időrendjéről értekezve a magyar típusokat 18. századi készítménynek tartja. Ezt az állítását azzal igyekszik alátámasztani, hogy az 1960-ban végzett egri várasatásnál, a Varkoch kapu belső hídaknájában ilyen típusú pipák kerültek elő, 18. századi kerámiával és ugyanabból a rétegből Mária Terézia krajcárjával együtt. Minthogy a várat 1783-ban Eszterházy Károly püspök megvette a kincstártól és ettől az időtől kezdve nem tartózkodott benne nagyobb embertömeg, így ezt az időpontot veszi végső határnak (KOVÁCS 1963,255).

Kovács Béla kronológiájának némi pontosításához érdemes a kezünkbe vennünk az 1960-as várasatásokról készült publikációt. Az ásatok abban megerősítik, hogy a Mária Terézia korabeli krajcárral azonos mélységben került elő egy vörösre égett pipatöredék és „valamivel mélyebben pedig néhány XVII-XVIII. századi edénytöredéket találtunk”(DÉTSZY – KOZÁK 1967, 100). Ebben a tanulmányban – kis logikai bukfencsel –Détszy és Kozák már

Kovács Béla pipa-tipológiájára támaszkodva tartják az ásatás során előkerült pipákat 18. századiaknak, (DÉTSZY–KOZÁK 1967, 104-105).

A Kovács-féle kronológiai meghatározás alapján vél a 18. századból valónak két pipanyak-töredéket Tomka Gábor is, melyek az ónodi vár ásatása során kerültek elő (TOMKA 2005, 611). Ugyanakkor maga is kiemeli korábban azt, hogy „az itt talált pipák kronológiai besorolását árnyalja, hogy a vár északi traktusát a 19. század elején újjá építették, mely a század közepén összeomlott” – kiemeli, hogy a két időpont között a várat intenzíven használták, illetve, hogy a délkeleti bástya pincehelyiségét még a 20. század első felében is használták jégveremként (TOMKA 2005, 607-608).

Kondorosy Szabolcs némileg átértékelve és finomítva a Kovács-féle pipa-tipológiát, ezt a típust „magyar tömegpipának” nevezi el és egészen a 19. század első feléig felkeltezhetőnek véli (KONDOROSY 2008, 343-344; 344-345). Kondorosy szerint a 18. századi magyar tömegpipák jellemző vonása az élénk „cserép-vörös” szín, a nyers felület, és a hengeres kémény. Ez a pipa-típus általánosan elterjedtek hazánkban. Alapvető díszítéseik és formáik a pontoztatás, a rovásos, a hengerfejú, ez utóbbin belül a félgömbös- és az éllel záródó típusok (KONDOROSY 2008, 342-345).

Kondorosy Szabolcs a magyar tömegpipákon belül is több csoportot különít el, melyek közül az M3- és azon belül is az M3b-csoportba tartozó formák állnak legközelebbi rokonságban az Igási járandó anyagával. Ez utóbbi csoportot véli Kondorosy 19. századra keltezhetőnek a szegedi vár ásatásából előkerült leletanyag és egy váradi párhuzam alapján (KONDOROSY 2008, 344-345, 349).

A József Attila Múzeum gyűjteményében nem őriznek a korszakhoz köthető pipatípusokat, kizárólag későbbi, gyári bélyeggel ellátott cseréppipákat **[25. kép]**. A Tornyai János Múzeum néprajzi gyűjteményében sem találkozunk pipáink párhuzamaival, így ezek néprajzi vonatkozásai regionálisan kevésbé nyomon követhetők. Magyar típusú és vegyes típusú cseréppipa került elő ugyanakkor 1977-ben a hódmezővásárhelyi távolsági buszpályaudvar építésein „szintén” 18. századi kerámiák kísérő leleteként (GÁL 1985, 86, 89, XIV. tábla 3-4. kép). A szegedi vár anyaga mellett igen hasonló pipatípusok kerültek elő, szintén szegedről, a Somogyi-udvar lelőhelyről. Ezen pipák némelyikének rézkupakja is megőrződött **[26. kép]**. A formai sajátosságok ugyanakkor kizárják, hogy ezek azonos mintában készültek volna az igási anyaggal.

A fentiek következtében nem zárhatjuk ki, hogy az általunk bemutatott két cseréppipa töredék valamely környező városból, Szegedről vagy Hódmezővásárhelyről származik. Kétségtelen azonban, hogy a két cseréppipa helyben is készülhetett. A műhely meghatározást

a formai jegyek – országos „divat” lévén – kevésbé teszik lehetővé, mely igaz a díszítésre is. Tekintettel arra azonban, hogy ezek a pipák minták segítségével készültek a jövőben a velük közös műhelyből származó pipák azonosítása sem kizárható.

IV. Értékelés

1. A tanyahelyek

Az 1784-ben készült I. katonai felmérés térképszelvényei a makói határban 278 tanyaépületet (szállást) tüntetnek fel. A tanyák eredetileg ideiglenes szálláshelyek voltak, de a 18. század végén már huzamosabban is kint lakhattak, ugyanis a fenti térkép legtöbb épület mellett gémeskutat is jelöl. Közvetett adat, hogy a tanács erőteljesen fellép a kint lakás ellen (TÓTH 1973, 69).⁴³

A tanyák kialakulásának kérdésével igen sokan foglalkoztak, számunkra mégis kiemelendő Erdei Ferenc személye, akihez – Makó szülöttjeként – különösen közel állhatott ez a téma (ERDEI 1932; ERDEI 1935; ERDEI 1937; ERDEI 1942; ERDEI 1982).

Erdi a tanyák életében több nagy korszakot különít el, ezek közül számunkra az első korszak a legfontosabb.⁴⁴ A tanyák ebben a korszakban még nem állandó szálláshelyek, tulajdonosaik a város lakói, ugyanakkor megfelelnek az akár hosszabb kint tartózkodás követelmeinek. Erdei szavai szerint a *„tanyák ellenben az olyan magános gazdasági épületek, amelyek legalább egy időre emberi tanyázóhelyül is szolgálnak, tehát tűzhely és fekvőhely is van bennük. Gyakran ezek is éppoly kezdetlegesek, mint a puszta gazdasági épületek, azonban tanyává avatja őket az, hogy emberi tartózkodásra is szolgálnak”* (ERDEI 1942, 16).⁴⁵

A tanyák felszereltségéről ebből a korszakból igen keveset tudunk, alapvetően kénytelenek vagyunk a makói városi telkek fölszereléséről és a későbbi felszereltségekről

⁴³ A földeket a távoli lakóhelyről nem lehetett megművelni, ezért a városba összeszorult lakosság „kiköltözik” a határra, az ólakba és a kertekbe. E folyamat már a 18. században megkezdődött és a következőkben még nagyobb mértéket öltött (EPERJESSY 1940, 31).

⁴⁴ „A tanyatelepülés a községből való kirajzás eredménye, ami a török hódoltság pusztításainak a következménye. Nevezetesen a török alatt elpusztultak az alföldi községek, s a népesség a nagyobb központokba tömörült össze, amelyeket így óriási pusztá határ vett körül. E pusztá határba részben a termelés követelményei, részben a belterületi túlszűfoeltság miatt magános telepekre települt ki a népesség, s így a község körül sajátos szórványtelepülés jött létre.” Ám ezek a települések még korántsem állandó „kint lakások”, mint később Erdei írja: „két pontban foglalható össze a tanyásforma értelme: gazdálkodni nem lehet másutt, mint helyben a szántóföldön, vagy a legelőn, szóval kinn a határban, élni pedig nem lehet másutt, mint bent a városban, illetve a községben.” A tanyarendszer második korszaka, azaz a kitelepülés a tanyára az 1850-es években veszi kezdetét (ERDEI 1942, 97-98).

⁴⁵ Mint Forgó Géza írja, Erdei Ferenc úgy tekintett a tanyák népére, mint az adott mezővárosi társadalom egy területi csoportjára. A tanya és a város között van a kapcsolat és nem a különböző tanyák között (FORGÓ 2013, 10).

leírtakra támaszkodni.⁴⁶ A lelőhely objektumait a makói szálláshelyek kialakulási idejének ismeretében feltehetően a 18. század második felében építhették.⁴⁷

2. Házak és kemencék

A korszakra vonatkozó népi építkezéssel kapcsolatban meglehetősen csekélyek az ismereteink. A témában megjelent munkák elsősorban a városi, falusi házakkal foglalkoznak és csak igen kis figyelmet szentelnek a szállások építményeinek, ráadásul ezek a munkák is elsősorban a 19. század második felének, a 20. század parasztházaira koncentrálnak (TÓTH 1974; TÓTH 1979; GRÁFIK 1980). A 18. századra vonatkozóan Makó esetében elsősorban a belterületeken található melléképületekkel kapcsolatosan rendelkezünk jó ismeretekkel (TÓTH 1985).

Az általunk tárgyalt házak mindegyike bizonyos fajta földfalazás, ami a korszak általános, mondhatni kizárólag falazási technikája a népi építkezésben. Az újjátelepítés idején a helység lakóházai még sövényfalúak voltak, ám később a 18. század folyamán általánossá válik a *vertfal*, mely az utóbbi évtizedekig uralkodó faltípusnak számított Makón. Ezen faltípusok egyike sem zárható ki az általunk vizsgált objektumok esetében (TÓTH 1977, 175, 177).⁴⁸

A házépitésnél a vályognak jutott még jelentősebb szerep. Házat is építettek belőle, de Makón inkább csak kiegészítő építőanyagnak számított. Főleg olyan családok alkalmazták, ahol nem tudták megfizetni a faltömöket, saját erőből kényszerültek a vályogot vetni.

⁴⁶Erdei Ferenc így ír a korszak paraszt-házairól: „Az első korszak paraszt építésmódja tiszta, világos és áttekinthető, de rideg és szűkmarkú. A ház szabadon áll a telken. A telek határától legalább egy öl választja el és az állhat az utca vonalával párhuzamosan vagy merőlegesen. Ez utóbbi azonban gyakoribb. Kerítés seholsem csatlakozik a házhoz: ember, kutya bátran körüljárhatja. Az udvar tagolatlan egységben gazdasági udvar, s külön tömböt képeznek a lakóház mellett a gazdasági épületek. Gyakran nem is a ház mögé, hanem a ház elé építik az istállót és az ólakat. Ezt az építésmódot szigorúan a termelés szükségletei határozták meg.” A házbelső három osztatú: a bejárat után az első belső tér a pitvar, melyből szembe a konyha, egyik irányba a kamra, a másikba a szoba nyílik a kemencével. A fal általában teljes magasságában vet föld, 40-45 cm széles. A tetőszerkezet ágaszfűs szelemenes. A tető anyaga nád, melyet gyékénnyel, cseréppel vagy deszkával szegnek. A ház szélessége belül 4-4,5 m, a szobák hossza 4-6 m, a konyháé 3, a kamráé 4. „Ez a parasztház nem díszes mű: a legközelebbi anyagból a legközvetlenebb szükséglet kielégítésére épült menedék, olyan mit egy szerszám” (ERDEI 1937, 174-175).

⁴⁷A pontosabb keltezés a környező lelőhelyekről származó újkori anyagok további vizsgálata teszi a jövőben lehetővé, mely e dolgozat írójának későbbi kutatásának tárgyát képezi.

⁴⁸A vertfal készülhet irányfás és jármos kivitelben. Az előző az általános és az elismerten jobb falverési technika. Kezdetben a falat nem alapozták, legfeljebb megdöngölték a földet. A kizsinórozás után kiásták a ház alapját, és ugyanazt a földet rétegenként visszadöngölték. A legrégebb házak 2 sukosak (61 cm), de a legáltalánosabb a 20 colos (50,8 cm) fal (TÓTH 1977, 177).

Vályogfalazásra utaló jelekkel az ásatók nem találkoztak, így ez utóbbi technikát valószínűtlennek tarthatjuk az általunk bemutatott objektumok esetében (TÓTH 1977, 185).⁴⁹

Makón a legrégebben használt tetőfedési módszer az ágasfás-szelemenés volt, talán ennek nyomai lehetnek a fal mellől előkerült cölöplyukak is (TÓTH, 1977, 190).⁵⁰

Makó vidékén a legkezdetlegesebb tetőfedés a bogárhátú putri sárral történő letapasztása volt. Makón a nádból, gyékényből, zsúpból készült tetőt *gasztetejnek* nevezik. Régen nádban, gyékényben igen gazdag volt a város határa. A 19. század elejéig szinte kizárólagos volt a gasztetej használata. Az iratokban előforduló gyakoriságuk alapján gyékénytető lehetett a legtöbb. A gyékényt nem magában alkalmazták: „ereszelni” és „szegni” nádat használtak (TÓTH 1977, 191).

A tetőszerkezet felrakása után hagyták a nyers falat kiszáradni, ezt követte a tapasztás. Tapasztáshoz sárgaföldet használnak, ezt helyben a telekről termelik ki (esetleg a két lelőhely újkori gödreinek egy része is erre szolgálhatott) vagy agyagbányából hozzák. Ezt követően a falat száradás közben homokos mésszel, majd tiszta mésszel meszelték (TÓTH 1977, 196).

A füst elvezetése szabadkéménnyel történt. Ennek kürtőjét előbb vastagon tapasztott sövényből, nádból, deszkából készítették, majd vályogból falazták (TÓTH 1977, 197).

A 18. század jellemző kemenceformája az Alföldön a *karós kemence*. Karós kemencét a 19. század végéig készítettek. Alapját megrakták vályogból, a közepébe hordott földet megdöngölték, és léccel verték simára. Ezen kirajzolták a kemence nagyságát és karókat vertek bele, melyeket két helyen vesszővel fogtak össze. Ezt a vázat finomra gyúrt gömolyeges sárral kisaralták, szikkadás után betapasztották. Az égetés egy napot és egy éjjelt vett igénybe a kemence közepére rakott lassú tűz mellett (TÓTH 1977, 197).

Juhász Antal a 18-19. század alföldi konyhai tüzelőberendezések kapcsán a Szeged környéki tanyavilág tüzelőberendezéseiről értekezik. Az általa feltüntetett típusok (nagymeretű boglyakemencék és hasábkemencék) távol esnek az általunk vizsgált típusoktól, érdemes azonban figyelembe vennünk azt az adatát, mely szerint a 19. század végén – a mi kemencéinkhez hasonlóan – a szegedi szállások kemencéinek platniját sem rakták ki cseréppel (JUHÁSZ 1986, 146).

⁴⁹Ugyanakkor érdekes kérdést vet fel az objektumokból származó téglák esete. A vert és sövényfalazás esetében nem találkoztam téglá használatával, míg a vályogfalazás esetében megjelenik, bár jellemzően inkább csak a 19. század második felétől ill. a 20. században válik általánossá.

⁵⁰A mennyezet gerendázatának elhelyezése a faltömők feladata volt. A mestergerenda alá még a falveréskor szemöldökgerendát helyeztek. A kisgerendák helyét a nyers falba ásóval vágták. A kisgerendák alá alátét deszkát tettek. Ezt követte a nádalás, amely abból állt, hogy a nádkévéket a kisgerendára merőlegesen – vastag és vékonyabb végét felváltva – összefordították.. Erre fél sukk vastagon földet hánytak. Makón a szelemenés tetőszerkezetet használták. Legrégibb változata, amikor ágasfa tartotta a szelement. Makón az ollósáras nyeregvető a legáltalánosabb (TÓTH 1977, 190).

3. A kerámiaanyag értékelése

A lelőhelyen talált változatos újkori kerámiaanyag a mindennapi élet tartozékai voltak, olyan hétköznapi kerámiák melyek tárolásra, főzésre és tálalásra szolgáltak. Ezen kerámiák különböző népi fazekasműhelyekből kerülhettek ki. Az egyszerűbb korsóknál, tároló edényeknél feltételezhetjük, hogy ezek helyi fazekasok munkái voltak, míg a főzőedényeknél elsősorban gömöri eredettel számolhatunk. Tekintettel a közelben található Hódmezővásárhely tálas hagyományaira, illetve az ott készült néprajzi párhuzamokra a tálak és tányérok esetében – legalábbis egy jelentős részüknél – feltételezhetjük ottani készülésüket.

A fekete kerámiák esetében mindenképpen felvetendő azok szentesi eredete, de nem zárható ki helyi, szegedi és hódmezővásárhelyi gyártásuk sem. A kerámiák eredetének pontosabb meghatározásához kétségtelenül a formai és díszítésbeli vizsgálatok mellett az esetleges anyagvizsgálatok nyújthatnak segítséget. Ezekhez a kerámiákhoz könnyedén hozzájuthattak valamely helyi vásárban is.

Az általunk vizsgált kerámiák stílusjegyeik alapján a hódoltságkori török kerámiáknál egyértelműen későbbiek, és nagy hasonlóságot mutatnak a 19. század népi fazekasságával, így feltételezhetően a két korszak között készülhettek. A tálak némelyike olyan közeli hasonlóságot mutat a 19. századi anyaggal, hogy ez alapján, és a tanyahelyek kialakulására vonatkozó ismereteink alapján valószínűbbnek tarthatjuk a 18. század végi 19. század eleji keltezését.

Úgy tűnik a korszakra vonatkozóan komoly figyelem kezd szentelődni a cseréppipák kutatására. E tárgytypus terén is kétségtelenül pontosításra szorulnak az eddigi tipizálási és datálási módszerek. Egy országosan elterjedt tárgytypus esetében nem elégséges egyetlen lelőhely ásatási eredményéből kiindulva az ország egészére érvényes tipológiai sort létrehozni (lásd Kovács Béla tipológiáját). A datálási nehézségeket kétségtelenül megfogják könnyíteni a jövő ásatásaiból származó további párhuzamok. A cseréppipákról rendelkezésünkre álló jelen ismereteink alapján a 18. század végi, 19. század eleji keltezését valószínűsíthetjük a két bemutatásra került pipatöredék esetében, mely tovább erősíti a leletanyag keltezésével kapcsolatos érveinket.

4. A régészet szerepe a 18. század kutatásában

A 18. század hétköznapijainak tárgyasult kultúrája igazi senki földje, mely egészen a legutóbbi időkig elkerülte mind a néprajzosok, mind a régészek figyelmét. Előbbieket a 18. századi paraszti élet kutatásában az általuk alkalmazott gyűjtési módszereik, míg utóbbiakat –

a gyakori „érdektelenség” mellett – a törvényi korlátok akadályozzák meg, azzal az indokkal, hogy a korszak és kultúrája megismerése szempontjából elegendő írott forrás áll rendelkezésünkre.⁵¹ Erre az állításra azonban – mint a fentiekben is láthattuk – kénytelenek vagyunk rácsafolni.⁵²

A régészeti törvény miatt gyakran elveszítjük azt a tömördek információhalmazt, amely a 18–19. század jobb megismeréséhez vezethetne. Mint Szilasi Attila Botond fogalmaz: „a hétköznapi tárgyak, melyek legtöbbször hiányoznak a néprajzi-történeti gyűjteményekből -, még a legegyszerűbb pipatöredékek is pontosabb betekintést engedhetnek az akkori emberek életébe, környezetébe, mint a gondosan feldolgozott levéltári anyag. Hiszen a régész – szakmai adottságaiból adódóan – kontextusában vizsgálja a leleteket (tárgy – ember – környezet – életmód) és nem csak tárgytípológiát alkalmaz” (SZILASI 2002, 189).

Abból a korszakból, mely a már ismert népi kerámia szülőkoraként volt, igen kevés ismerettel rendelkezünk. Néprajzi és régészeti gyűjteményeink igen kevés ilyen kerámia anyagot őriztek meg. Az általunk bemutatott kerámiaanyag értékelési nehézségei is rávilágítanak erre a problémára. A folyókerámiák pontosabb datálásához elengedhetetlennek látszik a további leletanyagok megismerése és feltárása, az egyes műhelyek egyedi stílusjegyeinek tisztázása.⁵³

⁵¹ „Nem minősülnek régészeti leletnek azon kulturális javak, melyek 1711 után keletkeztek, és bizonyítottan műgyűjteményben maradtak fenn.” 2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről I. rész 7.§ 16. pont.

⁵² Gál Éva megfogalmazásával élve: ez az időszak véleményünk szerint az egyik legkevésbé kutatott, s ezért sok problémát is hordozó kor. Ez nem véletlen, hiszen régészet és néprajz határmezsgyéjén fekszik. Mivel az ekkor élt emberek mindennapi életének megismeréséhez csak a földben rejlő leletek értékelése visz közelebb (eltekintve most a történelemtudomány kutatásaitól), a korszak vizsgálatát a régészetnek kell vállalnia (GÁL 1985, 90).

⁵³ Lajkó Orsolya a hódmezővásárhelyi Ótemplom feltárásáról írt tanulmányában így fogalmazta meg a problémát: „A népi fazekasság díszítőművészet történeti előzményét a kora újkori kerámiaművesség képezi. Innen eredeztethetők azok a kulturális hatások, melyek életre hívták a korábbi évszázadokhoz képest újszerű kerámiastílust, és elvezettek a parasztfazekasság 19. századi kivirágzásához. A régészettudomány hajlamos határterületként kezelni a kora újkori időszakát. Lényegében, az utóbbi néhány év szakmai eredményeitől eltekintve, elmondható, hogy a 16-18. század kutatása kívül esett a régészet érdeklődési területén. (...) még mindig hiányoznak a régészeti szakirodalomból azok a tanulmányok, melyek a 16-18. századi edényművességet történeti fejlődésében vizsgálnál (...). A kora újkori kerámia tipo-kronológiája kidolgozatlan, ami szinte lehetetlenné teszi a lelet-együttesben összekeveredő néhány száz év fazekas-termékeinek pontos szétválasztását. Kutatási hiányosságok a regionális eltérések, a területileg jellemző edénykultúra és díszítőtechnikai elemek elkülönítése, az egyes fazekas-központok történeti vizsgálata. Egy-két néprajzi tematikájú munkától eltekintve nem találkozunk olyan tanulmányokkal, melyeknek témája a kora újkori edénykultúra és a népi kerámiaművesség közötti összefüggések feltárása” (LAJKÓ 2003, 419). Hasonlóan vélekedik Mészáros Gyula is, amikor a Szekszárd környéki törökös díszű kerámiák kapcsán így ír: „Ásatásaink során azonban nem egyszer elhanyagoltuk ezt a színes mázú, ún. „recens” anyagként kezelt népi kerámiái töredékanyagot. Pedig sokszor ezekben a több figyelmet érdemlő leletekben rejlik egy-egy terület török, vagy törökkori délszláv és magyar kerámiája továbbélésének, átvételének, elhalásának, vagy megváltozásának titka, nemkülönben a kereskedelmi kisugárzások, esetleg mesterhelyváltozások irányának, megtett útjainak tárgyi bizonyítéka” (MÉSZÁROS 1968, 43).

A tanyahelyek kialakulásával kapcsolatos, a pipákra vonatkozó tipo-kronológiai és az egyéb kerámiákról szerzett ismereteink alapján a 18. század végére, a 19. század elejére tartom datálhatónak a két lelőhely újkori anyagát.⁵⁴

Végezetül elmondhatjuk, hogy a 18. század hétköznapi életének régészeti módszerekkel történő kutatása hiánypótló és hálás feladat, melyhez elengedhetetlenek a néprajzi és levéltári források és tanulmányok ismerete és használata, és mely egyaránt kihívást jelent a kultúra kutatás különböző szakembereinek.⁵⁵

⁵⁴Ezt erősíti meg az ismertetett érme is, ugyanakkor – szórványról lévén szó – óvatosan kell kezeljünk a lelőhely egészének keltezésének vonatkozásában.

⁵⁵D. Szabó a lelőhely történetének ismertetéséhez szintén erősen támaszkodik a korabeli (18-19. századi) az egyes telkeket feltüntető várostérképekre, illetve a helyi – azaz debreceni – közigazgatás történeti- és levéltári forrásaira, az egyes objektumok (mint pl.: a kút) bemutatásakor a néprajzi szakirodalomra (D. SZABÓ 2011, 53-57).

Rövidítések

lh.	lelőhely
ltsz.	leltári szám
obj.	objektum
snr.	stratigráfiai egység

ArchÉrt	Archaeologiai Értesítő
ComArchHung	Communicationes Archaeologicae Hungariae
EMÉ	Egri Múzeum Évkönyve = Agria (Eger)
HOMÉ	Herman Ottó Múzeum Évkönyve (Miskolc)
JPMÉ	Janus Pannonius Múzeum Évkönyve (Pécs)
MFME	Móra Ferenc Múzeum Évkönyve (Szeged)
MFME – StudArch	Móra Ferenc Múzeum Évkönyve: Studia Archaeologica
MuKuCsom	Múzeumi Kutatások Csongrád Megyében
NéprÉrt	Néprajzi Értesítő
NumKözl	Numizmatikai Közlemények
WMMÉ	Wosinszky Mór Múzeum Évkönyve (Szekszárd)

Bibliográfia

- Bálint 1926 Bálint Alajos: *Makó város települési és emberföldrajzi vázlata*. Csanádvármegyei Könyvtár 1. Makó, 1926.
- Bálint 1941 Bálint Alajos: *Csanád, Arad és Torontál K. E. E. vármegyék régészeti katasztere*. Csanádvármegyei Könyvtár 37. Makó, 1941.
- Bálint 1977 Bálint Sándor: *A szögedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete*. Második rész. *MFMÉ* 1976/77-2.
- B. Kovács 2001 B. Kovács István: *Agyagkenyér. Fejezetek az agyagművesség történetéből Gömörben és Kishontban*. Gömör-Kishonti Téka 6. Rimaszombat, 2001.
- Bodnár 1928 Bodnár Béla: Hódmezővásárhely és környékének régi vízrajza. *Föld és Ember VIII. évf.* 1928. 153-194.
- Borovszky 1897 Borovszky Samu: *Csanád vármegye története 1715-ig*. Budapest, 1897.
- Csányi [2014] Csányi Viktor: *Beszámoló a 2009-ben és 2010-ben Hódmezővásárhely-Kingécen végzett régészeti munkákról*. (kézirat)
- Détshy – Kozák 1967 Détshy Mihály – Kozák Károly: Az egri vár feltárása. Remise en état de la forteresse d'Eger. *EMÉ (Agria)* 5. (1967) 87-116.
- Domanovszky 1973 Domanovszky György: *Magyar népi kerámia*. Corvina Kiad. Budapest, 1973.
- D. Szabó 2011 D. Szabó László: Utcaház a Péterfiában. *A debreceni Déri Múzeum Évkönyve 2010 (2011)*. 53-72.
- Eperjessy 1940 Eperjessy Kálmán: *A magyar falu településtörténete*. Kincsestár. A Magyar Szemle Társaság Kis Könyvtára 7. sz. Budapest, Magyar Szemle Társaság 1940.
- Erdei 1932 Erdei Ferenc: A makói tanyarendszer. I., II., III. *Népünk és Nyelvünk* 4. évfolyam (1932). 81-91, 140-148, 193-198.
- Erdei 1935 Erdei Ferenc: Területi csoportok egy mezőváros társadalmában. (Adalékok Makó társadalomrajzához). *Népünk és Nyelvünk* 7. évfolyam (1935). 244-252.
- Erdei 1937 Erdei Ferenc: A makói városi és tanyai parasztház. *Tér és Forma* X. évfolyam 6. szám (1937. június). 174-177.

Erdei 1942?	Erdei Ferenc: <i>Magyar tanyák</i> . Az Atheneum Kiadása. Budapest 1942?
Erdei 1982	Erdei Ferenc: <i>Makó társadalomrajza</i> . A Makói Múzeum Füzetei 27. Makó, 1982.
Fehér 1960	ifj. Fehér Géza: A Pécsi Janus Pannonius Múzeum hódoltságkori török emlékei. <i>JPMÉ 1959 (1960)</i> 103-151.
Fenyvesi 1989	Fenyvesi László: <i>Makó mint hódoltsági nagyváros a 16. században</i> . A Makói Múzeum Füzetei 64. Makó, 1989.
Fényes 1851	Fényes Elek: <i>Magyarországnak Geographiai szótára. I-IV. Kötet</i> . Pest, 1851.
F. Lajkó 2003	F. Lajkó Orsolya: Kora újkori mázas kerámia a hódmezővásárhelyi Ótemplom területéről. <i>MFME-StudArch IX. (2003)</i> 419-425.
Forgó 2013	Forgó Géza: A tanyakérdés. Marosvidék XIV. évfolyam 2. szám (2013). 9-12.
Herepei 1963	Herepei János: Az aradi és a szegedi bokály. <i>Néprajz és Nyelvtudomány VII. (1963)</i> 125-133.
Herepei 1973	Herepei János – Kovács Áron: Újabb adatok az aradi és szegedi bokályokról. <i>MFME 1972/73-1.</i> 107-110.
H. Fekete 1950	H. Fekete Péter: Pénzértékelési adatok II. József korából. <i>NumKözl. 44-49. 1945-50.</i> 25-26.
H. Fekete 1954	H. Fekete Péter: pénztörténeti adatok a XVIII. századból. <i>NumKözl. 52-53. 1953-54.</i> 22-24.
Homoki Nagy 1993	Homoki Nagy Mária: <i>Makó társadalma 1770-1848 között</i> . Makói Monográfia Füzetei 11. Makó, 1993.
Hőgye 1984 1984	Hőgye István: Arany- és ezüstpénzek forgalmi értéke 1786-ban. <i>NumKözl. 80-83. 1981-84.</i> 101-106.
Huszár 1979	Huszár Lajos: <i>Münzkatalog Ungar von 1000 bis heute</i> . Magyarország érmekatalógusa 1000-tól napjainkig. Budapest, Corvina 1979.
Igaz – Kresz 1965	Igaz – Kresz Igaz Mária – Kresz Mária: A népi cserépedények szakterminológiája. Fachausrücke der Volkskeramik. <i>NéprÉrt XLVII. (1965)</i> , 87-131.

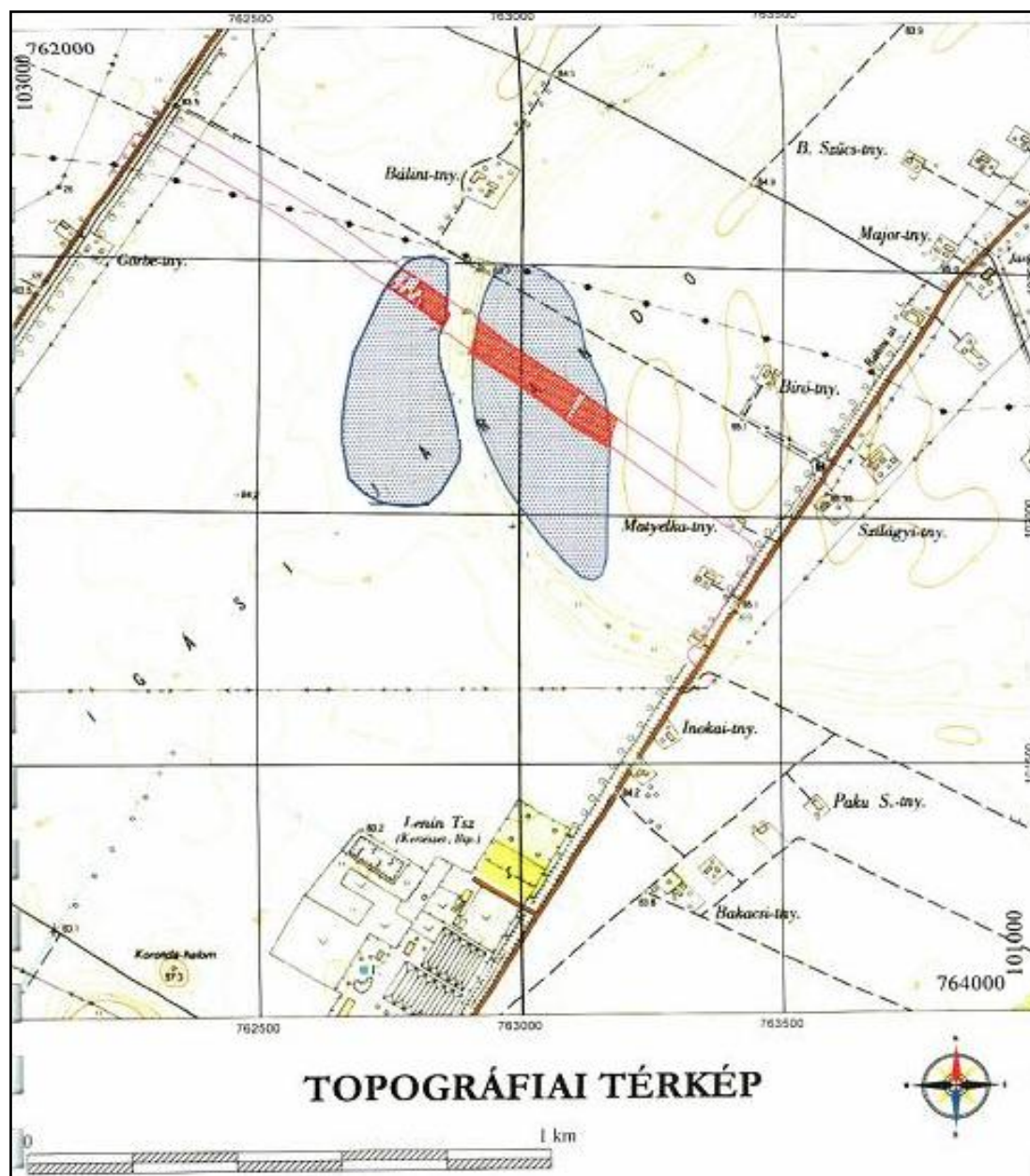
- Inczeffi 1970 Inczeffi Géza: *Földrajzi nevek névtudományi vizsgálata (Makó környékének földrajzi nevei alapján)*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1970.
- Jeszenszky 1927 Jeszenszky Géza: Rézpénzverés Szomolnokon. *Az Érme* 5. (1927), 10-15.
- Juhász 1975 Juhász Antal: A parasztság tárgyi ellátottsága. *MFME* 1974/75-1. 105-167.
- Juhász 1986 Juhász Antal: Adatok a 18-19. századi alföldi ház konyhai tüzelőberendezéséhez. *MuKuCsom* 1986. 144-160.
- Juhász 1990 *Csongrád megye népművészete* (szerk.: Juhász Antal). Európa könyvkiadó, Budapest, 1990.
- Gaál 2004 Gaál Attila: Hódoltsághoz tartozó cseréppipák a Wosinsky Mór Múzeum gyűjteményében. *IrdenePreifenaus der Zeit der Türkenherrschaft in der Sammlung des Wosinsky Mór Museums. WMME XXVI. (2004)* 259-298.
- Gál 1985 Gál Éva: XVII-XVIII. Századi kerámialatt Hódmezővásárhelyről. *ActaAntiqua et Archaeologica. Supplementum V. (1985)*. 79-105.
- Gilicze 1993 Gilicze János: *Makó város közterhei és gazdálkodása az újjátelepüléstől 1849-ig. A Csanádi püspökség makói uradalmának birtokkormányzata és gazdálkodása 1849 előtt*. Makói Monográfia Füzetek 10. Makó, 1993.
- Gráfik 1980 Gráfik Imre: A makói paraszt-polgár ház. *Ház és Ember* 1. 1980. 157-174.
- Katona 1976 Katona Imre: *A habán kerámia Magyarországon*. Képzőművészeti Alap Kiadó, Budapest, 1976.
- Kelemen 1971 Kelemen Ferenc: A „Makó” név közmondásainkban. *MFME* 1971-1. 169-173.
- Kondorosy 2007 Kondorosy Szabolcs: Cseréppipák az esztergomi várból I. Claypipes from Esztergom castle I. *ComArchHung* 2007. 305-330.
- Kondorosy2008 Kondorosy Szabolcs: A szegedi vár pipái I. *MFME: StudiaEthnographica* 6. 2008. 331-364.
- Kondorosy 2011 Kondorosy Szabolcs: A szegedi vár pipái II. 19. századi cseréppipák. *MFME: StudiaEthnographica* 7. 2011. 271-301.

- Kovács 1963 Kovács Béla: A Dobó István Vármúzeum cseréppipái. Tonpfeifenim Dobó István Burgmuseum. *EMÉ (Agria) I. (1963)* 235-262.
- Kőhegyi 1972 Kőhegyi Mihály: Pénztörténeti adatok Mária Terézia korából. *NumKözl. 70-71. 1971-72.* 59-68.
- Márton 1927 Márton György: A Maros síksági szakaszának folyómenti települései: Csanádvára és Makó települése. *Föld és Ember VII. évfolyam 1-2. szám (1927).* 153-165.
- Mészáros 1968 Mészáros Gyula: *Szekszárd és környéke törökös díszítésű kerámiai emlékei.* Szekszárd, 1968.
- Molnár 1963 Molnár László: *Fazekasság.* Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata. Budapest, 1963.
- P. Brestyánszky 1972 P. Brestyánszky Ilona: Csongrád megye iparművészeti kincsei. *MFME 1970-2 (1972).*
- Peja 1936 Peja Győző: *Makó és környékének felszíne.* Csanádvármegyei Könyvtár 27. Makó, 1935.
- Radóczy 1976 Radóczy Gyula: Mária Terézia pénzverése 1741-1768 között. *NumKözl. 74-75. 1975-76.* 61-72.
- Radóczy 1986 Radóczy Gyula: Mária Terézia magyarországi pénzverése 1741-1768. *NumKözl. 84-85. 1985-86.* 87-98.
- Radóczy 1990 Radóczy Gyula: Mária Terézia osztrák pénzverése 1741-1768. *NumKözl. 86-89. 1987-90.* 93-108.
- Rákos 1993 Rákos István: *Makó lakosságának jogi helyzete. Makó mezőgazdasága az újjátelepüléstől 1849-ig.* Makói Monográfia Füzetek 14. Makó, 1993.
- Reizner 1892 Reizner János: *Makó város története.* Szeged, 1892.
- Szakály 1993 Szakály Ferenc: *Makó a török hódoltság idején.* Makói Monográfia Füzetek 6. Makó, 1993.
- Szakmány 2008 Szakmány György: Kerámia nyersanyagok, kerámiák a mai Magyarország területén a neolitikumtól a XVIII. század végéig. *A Miskolci Egyetem Közleménye A sorozat, Bányászat, 74. kötet, (2008)* 49-90.
- Szilasi 2002 Szilasi Attila Botond: XIX. századi leletek Sárvárról. Funde von Sárvár aus dem 19. Jarhrhundert. *Savaria 27. (2002)* 187-200.

- Szirbik 1926 Szirbik Miklós: *Makó városának közönséges és az abban lévő reformataekklé'siának különös leírása. SzirbikMilós Prédikátor által 1835/6 eszt. Sajtó alá rendezte: Eperjessy Kálmán. Makó, 1926.*
- Szőcs 1993 Szőcs Sebestyén: Makó közlekedése 1849 előtt. *Makói Monográfia Füzetei 15. Makó, 1993.*
- Tárkány Szűcs 1983 Tárkány Szűcs Ernő: A jobbágyparaszti földtulajdon néhány problémája. *Népi Kultúra – Népi Társadalom. XIII. (1983).* 151-172.
- Tomka 2005 Tomka Gábor: Cserép pipafejek az ónodi vár ásatásaiból (1985-1991). *HOMÉ XLIV. (2005)* 607-626.
- Tóth 1973 Tóth Ferenc: Makó településtörténeti vázlata. *MFME 1972/73-1.* 41-81.
- Tóth 1974 Tóth Ferenc: A makói városi parasztház telke. *Ethnographia 85. 1974.* 421-444.
- Tóth 1977 Tóth Ferenc: Anyag és technika Makó népi építkezésében. *MFME 1976/77-1.* 171-232.
- Tóth 1979 Tóth Ferenc: A makói parasztgazdaságok ellátottsága 1781-ben. *MFME 1978/79-1.* 47-93.
- Tóth 1985 Tóth Ferenc: Melléképületek Makón a 18. század végén. *MFME 1984/85-1.* 99-108.
- Tóth 1987 Tóth Ferenc: Makó úrbéri térképei. *MFME 1987-1.* 211-270. o.
- Tóth 1992 *Makó monográfiája I.* (szerk.: Tóth Ferenc). Makó Város Önkormányzata, Makó, 1992.
- Tóth 1998 Tóth Ferenc: *Az újjátelepült Makó első összeírásai.* A Makói Keresztény Értelmiségi Szövetség Füzetei 16. Makó, 1998.
- Unger 1976b Unger Emil: *Magyar éremhatározó II.* Magyar Éremgyűjtők Egyesülete, Budapest, 1976.
- Unger 1976a Unger Emil: *Magyar éremhatározó III.* Magyar Éremgyűjtők Egyesülete, Budapest, 1976.
- Unger 1980 Unger Emil: *Magyar éremhatározó I.* Magyar Éremgyűjtők Egyesülete, Budapest, 1980.

Mellékletek

Térképek

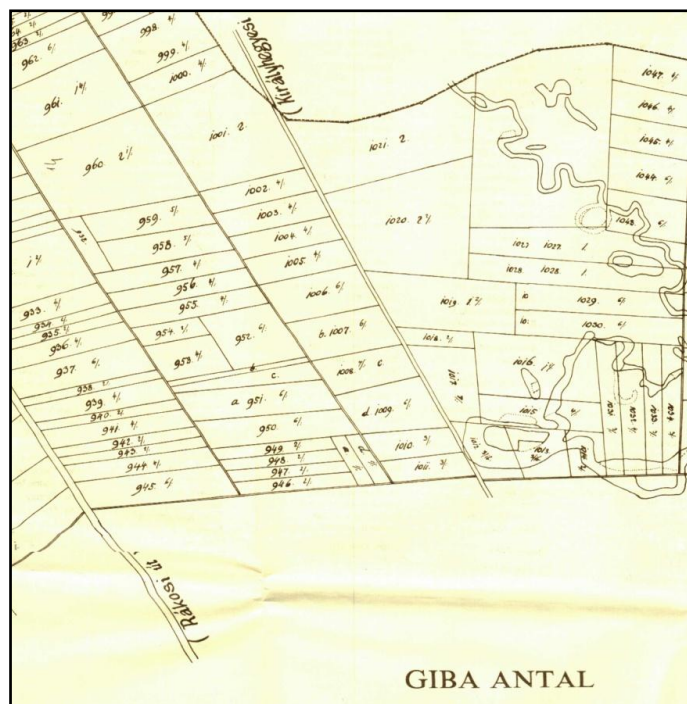

1. térkép: Makó-Igási járandó 32. és 33. lelőhelyek topográfiai térképe (ásatási dokumentációk).

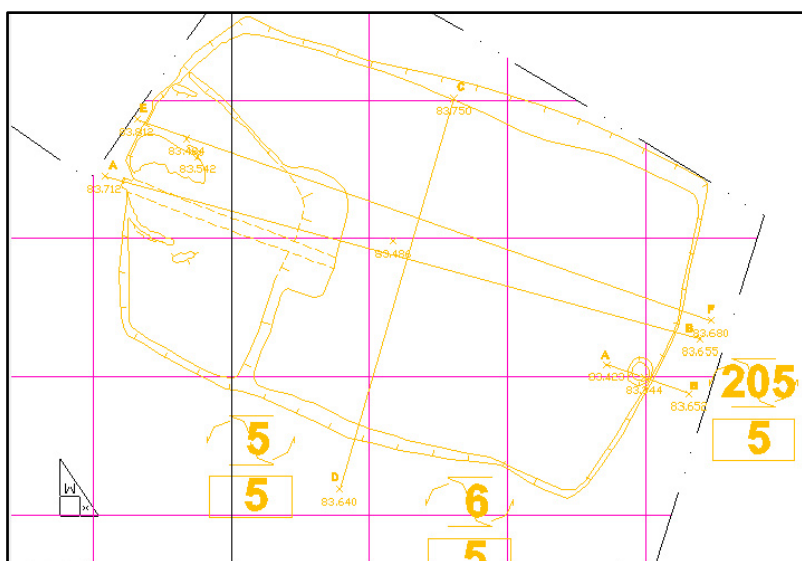
4. térkép: részlet Vertics József 1781-es úrbéri térképéről a Szarazér kanyarulatával, és az Igási- és Rákosi-pusztas szálláshelyeivel(TÓTH 1992, melléklet).

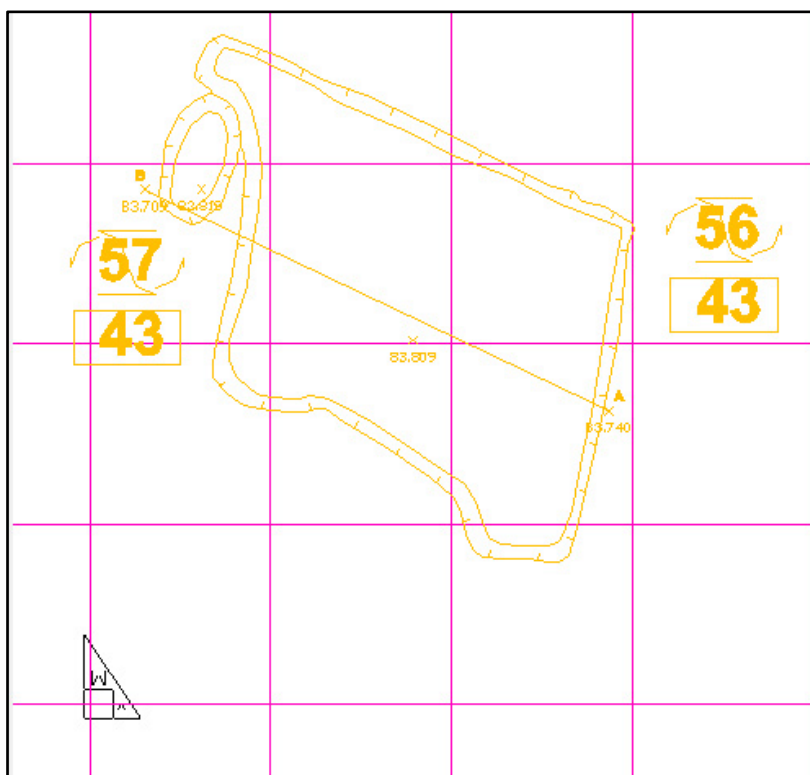
5. térkép: részlet Giba Antal 1819-1820-as úrbéri térképéről a Szárazér kanyarulatával és az Igási- és Rákosi-pusztá száláshelyeivel(TÓTH 1992, melléklet).

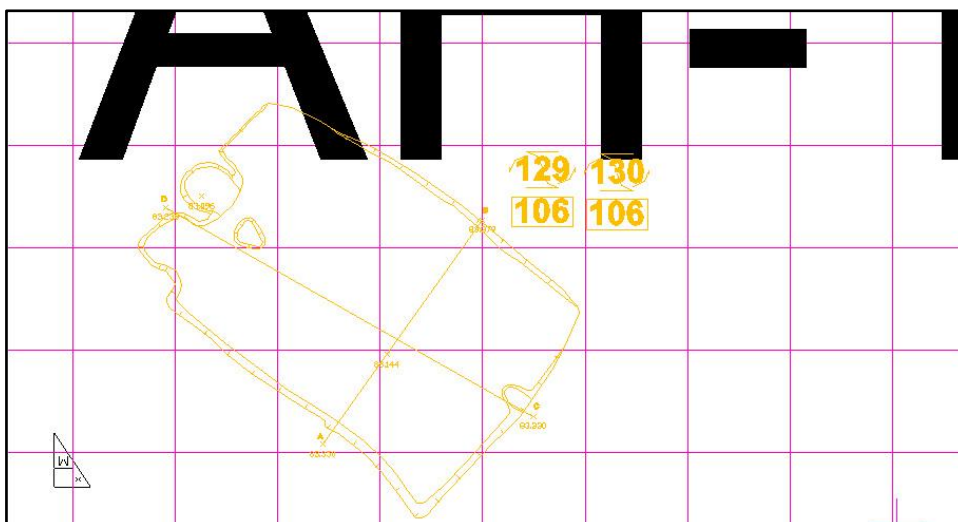
Képek

1. kép: újkori ház (5. obj. 5. snr.) a hozzá tartozó egyéb újkori objektumokkal Makó—Igási járandó 33. lh.-ről (ásatási dokumentáció).

2. kép: újkori ház (43. obj. 56. snr.) a hozzátartozó kemencével (43. obj. 57. snr.) Makó—Igási járandó 33. lh.-ről(ásatási dokumentáció).

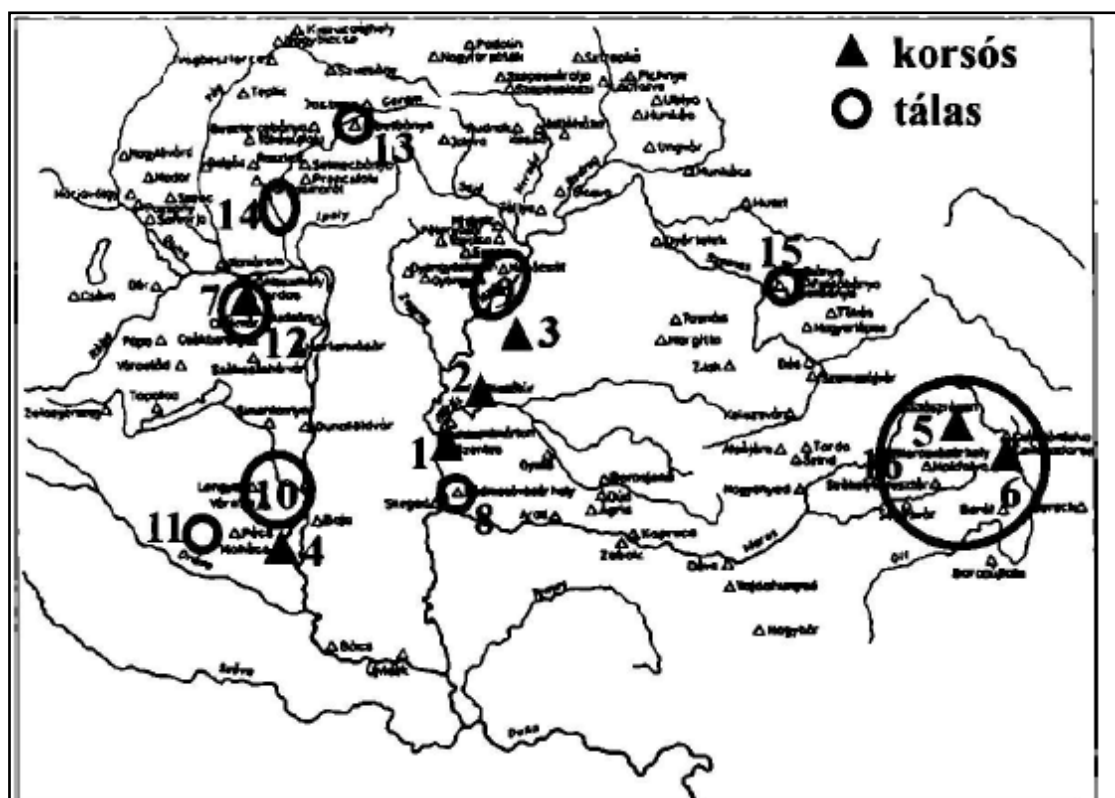
3. kép: újkori ház (106. obj. 130. snr) a hozzá tartozó kemencével (106. obj. 130. snr.) Makó—Igási járandó 33. lh.-ről (ásatási dokumentáció).

4. kép: A szórvány érme elő- és hátlapja (saját felvétel).

5. kép: II. József Szomolnokon veretett 1/2 krajcárosának elő- és hátlapja (HUSZÁR 1979, 284, 1897. tétel).

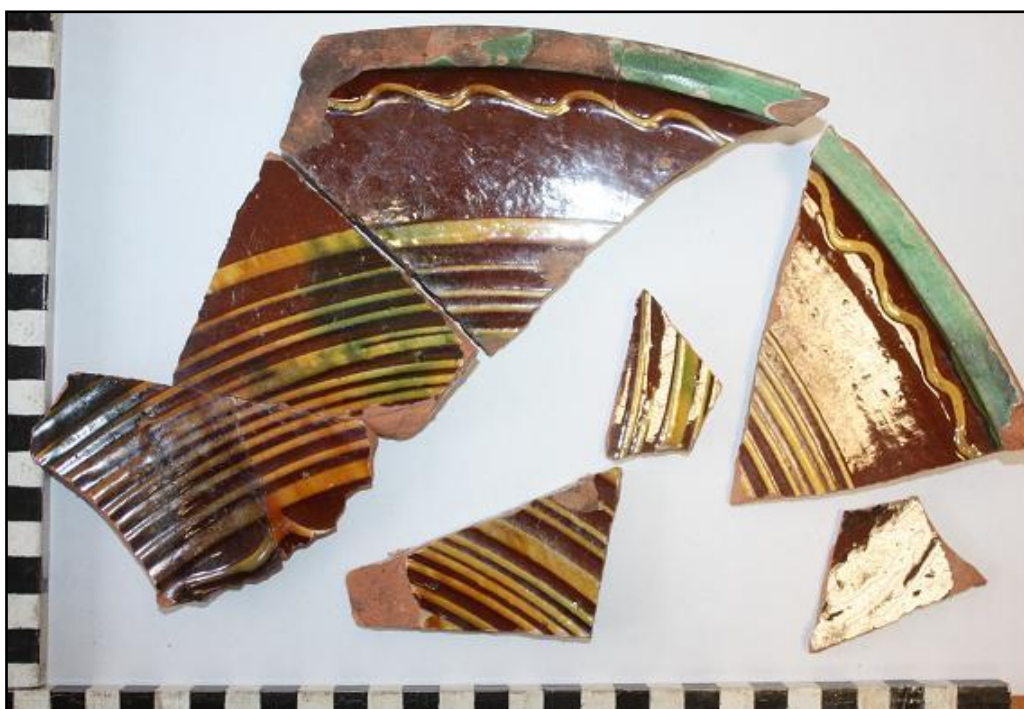

*A nem tűzálló agyag lelőhelyek és a régészeti kerámiák szempontjából legfontosabb korsós és tálás központok a Kárpát-medencében. **Korsósok:** 1. Szentes; 2. Mezőtúr; 3. Nádudvar; 4. Mohács; 5. Korond; 6. Csikmadaras; 7. Tata; **Tálások:** 8. Hódmezővásárhely; 9. Középső Tisza-vidék; 10. DNy-Dunántúl; 11. Siklós; 12. Tata valamint Csákvár és környéke; 13. Besztercebánya környéke; 14. Alsó-Garam völgye; 15. Nagybánya környéke; 16. Ny-Erdély*

6. kép: Szakmány György ábrája (SZAKMÁNY 2008, 53).

7. kép: 2012. 30. 961. ltsz. tál töredékei Makó—Igási járandó 33. lh.-ről (saját felvétel).

8. kép: 2012. 29. 84. ltsz. tál töredékei Makó—Igási járandó 32. lh.-ről (saját felvétel).

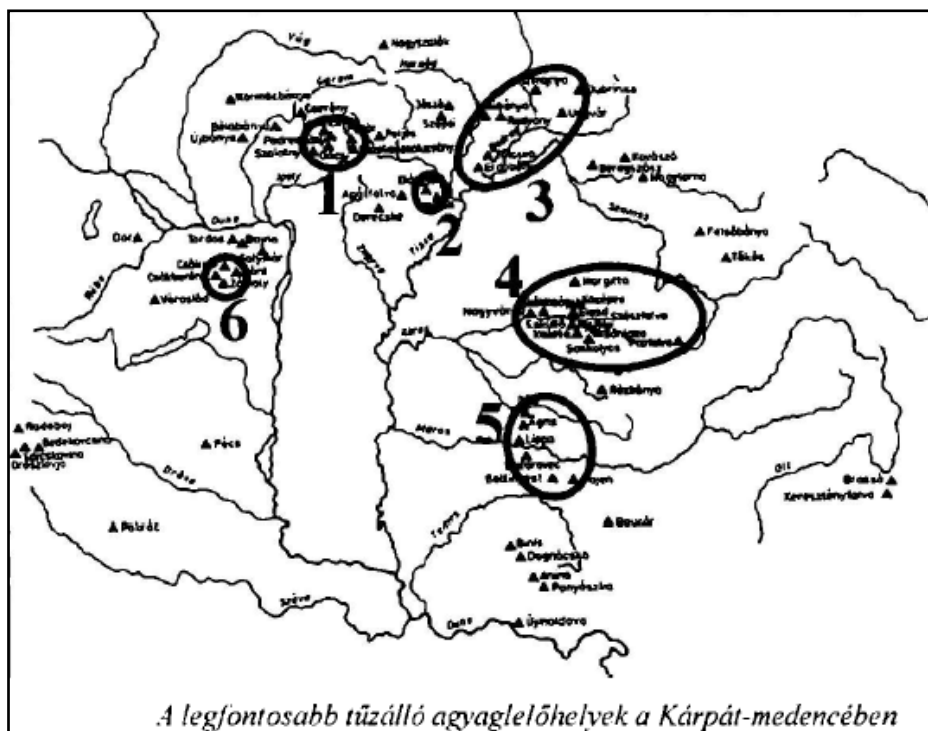
9. kép: jellegzetes darabok a Tornyai János Múzeum néprajzi gyűjteményéből. Hódmezővásárhelyi fazekasok munkái (saját felvétel).

10. kép: tál töredéke a Hódmezővásárhely—Szegfű utca lelőhelyről. Ltsz.: 2008. 1. 441. (saját felvétel).

11. kép: 19. századi fazék Makóról, a József Attila Múzeum néprajzi gyűjteményéből (saját felvétel).

12. kép: Szakmány Györgynek a tűzálló agyagelőhelyeket bemutató ábráján az első számú (1)Gömör és Kis-Hont vármegye (SZAKMÁNY 2008, 53).

13. kép: fazék peremének töredékei Makó—Igási járandó 32. lh.-ról. Ltsz.: 2012. 29. 175. (saját felvétel).

14. kép: fazék oldal-, és perem töredékei teljes szalagfüllel Hódmezővásárhely—Szegefű utca lh.-ről. Ltsz.: 2008. 1. 1172 (saját felvétel).

15. kép: a 2012. 30. 962. ltsz. kislefű tőredékei Makó—Igási járandó 33. lh.-ről (saját felvétel).

16. kép: a 2012. 29. 63. ltsz. bögre töredéke Makó—Igási járandó 32. lh.-ről (saját felvétel).

17. kép: 2012. 29. 36. ltsz. korsó töredékei Makó—Igási járandó 32. lh.-ről (saját felvétel).

18. kép: korsó oldalfalának töredéke Szeged—Somogyi-udvar lelőhelyről (saját felvétel).

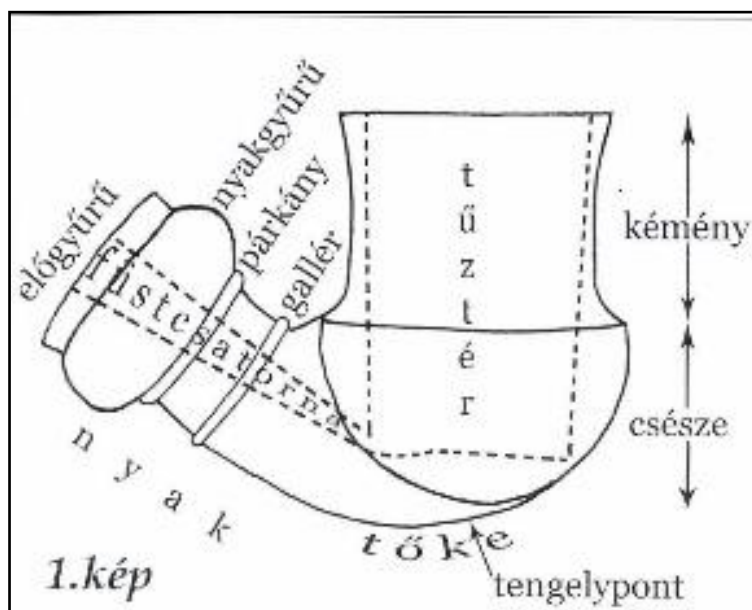
19. kép: 2012. 29. 178. ltsz. szürkekerámia töredékei Makó—Igási járandó 32. lh.-ról (saját felvétel).

20. kép: A kingéci szürke korsó (CSÁNYI [2014]).

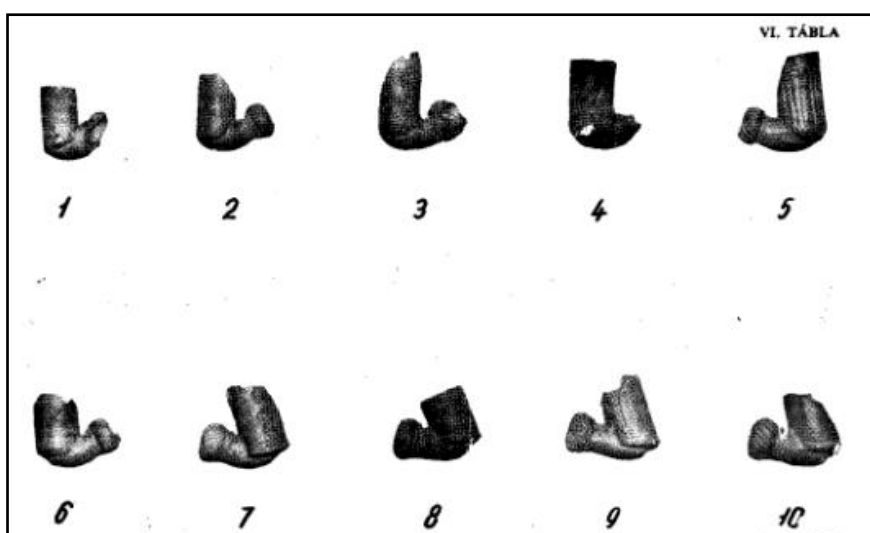
21. kép: szürke- és egyéb kerámiák Szeged—Somogyi-udvar lelőhelyről. Érdekes a táltőredéket összevetni a Hódmezővásárhely—Szegfű utcai anyaggal (saját felvétel).

22. kép: a pipa fő részei Kondorosy Szabolcs ábráján (KONDOROSY 2008, 357).

23. kép: a Makó—Igási járandó 32. lh. 42. snr. (balra) és a 25. snr. (jobbra) ház cseréppipái. Ltsz.: 2012. 29. 210. és 2012. 29. 63. (saját felvétel).

24. kép: II-III. magyar típusú pipák Egerből (KOVÁCS 1963, 261).

25. kép: gyári pipák a József Attila Múzeum néprajzi gyűjteményéből (saját felvétel).

26. kép: cseréppipák Szeged—Somogyi-udvar lh.-ről (saját felvétel).